

Nationaal Vrijheidsonderzoek - kennisdeel meting 2007

Bas Swinkels en Dieter Verhue

april 2007

Inhoud

	Samenvatting	3
1	Kennistoets Tweede Wereldoorlog	6
1.1	Inleiding en achtergrond	6
1.2	Onderzoeksmethode en doelgroep	7
1.3	Opbouw van het rapport	8
2	Jaartallen en aantallen	10
2.1	Jaartallen Eerste en Tweede Wereldoorlog	10
2.2	Gewapende conflicten en vredesoperaties	11
3	Oorzaak van en aanleiding voor de oorlog	13
3.1	Oorzaken van de Tweede Wereldoorlog	13
3.2	De belangrijkste ideeën van Hitler	16
4	De oorlog zelf	18
4.1	Wie hoort bij wie?	18
4.2	Hoeveel landen deden mee?	20
4.3	Welk land leverde de meeste troepen?	20
4.4	Volgorde van gebeurtenissen	22
4.5	Jodenvervolging	23
5	De rol van Nederland	27
5.1	Hoe raakte Nederland betrokken bij de oorlog?	27
5.2	Wat gebeurde er tijdens de oorlog in Nederland?	28
5.3	Hoeveel verzetsstrijders en collaborateurs waren er in Nederland?	29
5.4	Het dagelijks leven in Nederland	30
5.5	Het dagelijks leven in Nederlands-Indië	31
5.6	Het dagelijks leven in Rotterdam en Arnhem	32
6	Internationale verdragen	34
7	De Tweede Wereldoorlog in het onderwijs	36
7.1	Het belang van de Tweede Wereldoorlog in het geschiedenisonderwijs	36
7.2	Extra aandacht rond 4 en 5 mei	37
7.3	Hoe aandacht besteden aan de Tweede Wereldoorlog?	38

Samenvatting

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei laat jaarlijks een groot Nationaal Vrijheidsonderzoek uitvoeren om inzicht te verwerven in het draagvlak voor herdenken en vieren. Vanaf 2006 zijn kennisvragen aan het onderzoek toegevoegd. Het Nationaal Comité wil met het kennisonderzoek uiteindelijk antwoord geven op de volgende vraag: 'Welke kennis en inzichten moeten er bij elke Nederlander van 13 jaar en ouder aanwezig zijn, waar het gaat om de Tweede Wereldoorlog en de doorwerking daarvan in onze huidige samenleving'. Bij het toetsen van deze basiskennis gaat het niet alleen om 'facts and figures' maar ook om inzichten in aanleidingen, oorzaken, verbanden, gevolgen en de doorwerking van de Tweede Wereldoorlog in de huidige samenleving.

Op basis van de eerste meting van kennis over de Tweede Wereldoorlog in 2006 luidde de algehele conclusie dat de kennis van de ondervraagde Nederlanders hierover acceptabel is. Dit jaar is naast het onderzoek onder de Nederlandse bevolking ook onderzoek uitgevoerd onder aankomend docenten. Het gaat hierbij om aankomend docenten primair onderwijs (studerend op PABO's) en aankomend vakdocenten geschiedenis en maatschappijleer in het voortgezet onderwijs (studerend aan HBO-lerarenopleidingen en universiteiten). In beide groepen gaat het om studenten in de laatste twee jaar van hun opleiding. Naast vragen over kennis en inzicht, is in dit onderzoek ook ingegaan op de motivaties van studenten om als docent aandacht aan dit onderwerp te besteden.

Het algemeen kennisniveau

Voor alle groepen ondervraagden geldt dat men in het algemeen goed op de hoogte is van de ideeën van Hitler en de gevolgen daarvan, zoals de jodenvervolging. Ook heeft men een redelijk goede kennis van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog in Europa en de rol van Nederland hierin. Minder goed is men op de hoogte van de situatie tijdens de oorlog in Nederland en de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog in Azië. Het minst is men op de hoogte van de schaal van de oorlog (het aantal betrokken landen), het ontstaan van internationale organisaties en verdragen en het actuele aantal gewapende conflicten en vredesoperaties.

Kennisniveau onder aankomend docenten

Het kennisniveau van de aankomend vakdocenten in het voortgezet onderwijs ligt op vrijwel alle gebieden hoger dan dat van de andere onderzochte groepen. Het kennisniveau van de aankomend docenten primair onderwijs ligt in grote lijnen op hetzelfde niveau als dat van hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Over welke landen tegenover elkaar stonden en over de jodenvervolging is deze groep beter op de hoogte dan het algemeen publiek. Minder goed is men op de hoogte van de groepen die naast Joden werden vervolgd en van een aantal specifieke gebeurtenissen tijdens de oorlog in Nederland, zoals de Februaristaking, het buiten werking stellen van de grondwet en de dwangarbeid in Nederlands-Indië.

In de volgende paragrafen gaan we nader in op het kennisniveau over specifieke onderwerpen.

Oorzaken van de Tweede Wereldoorlog

De oorzaken van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa zijn bekender dan de oorzaken in Azië: zo weten negen op de tien ondervraagden dat één van de oorzaken in Europa was dat Duitsland wilde uitbreiden, terwijl slechts de helft weet dat Japan het kolonialisme van westerse landen wilde tegengaan. In grote lijnen zijn aankomend docenten, met name de vakdocenten, beter op de hoogte dan het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Ook van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog in Azië zijn de aankomend vakdocenten het beste op de hoogte. Het kennisniveau van de aankomend docenten primair onderwijs is op dit punt vergelijkbaar met dat van het algemene publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar.

Nazi ideologie

De meerderheid van de ondervraagden weet ideeën van Hitler te noemen, waarbij de jodenvervolging en de verheerlijking van het 'Arische ras' het meest worden genoemd. De ondervraagde aankomend docenten doen dit beter dan het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Wanneer specifiek wordt gevraagd naar groepen die systematisch door de nazi's werden vervolgd, weten bijna alle ondervraagden dat dit het geval was bij Joden. Wanneer gevraagd wordt naar andere groepen die door de nazi's systematisch werden vervolgd, blijken de aankomend vakdocenten beter op de hoogte te zijn dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Aankomend docenten primair onderwijs weten dit juist minder goed.

Jodenvervolging

De meerderheid van de ondervraagden weet hoeveel Joden in de Tweede Wereldoorlog in Europa zijn omgekomen en hoeveel procent van de Nederlandse Joden is omgekomen. Wanneer het gaat om het aantal Joden dat in Europa is omgekomen, weten de studenten dit beter dan het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. De feiten rondom jodenvervolging zijn bij alle ondervraagden over het algemeen goed bekend. Hierbij moet we opmerken dat deze feiten met herkenningvragen zijn bevraagd, hetgeen kan leiden tot een zekere overschatting van het kennisniveau.

Wie stonden tegenover elkaar?

Wanneer het gaat om meer algemene aspecten van de Tweede Wereldoorlog, weten studenten – met name de aankomend vakdocenten – beter aan te geven welk land aan welke kant stond dan het algemeen publiek en de hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Ook weet deze groep beter welke vijf landen de meeste militairen hebben ingezet bij de bevrijding van Europa. Overigens zijn de belangrijkste landen bij een overgrote meerderheid bekend. Hetzelfde geldt voor kennis over de volgorde van gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog: de meerderheid van alle ondervraagden weet dit goed aan te geven, maar de aankomend vakdocenten doen dit het best. Op de vraag hoeveel landen bij de Tweede Wereldoorlog waren betrokken weet de meerderheid van de ondervraagden niet het juiste antwoord, maar doen de aankomend docenten primair onderwijs het beter dan de andere groepen.

Nederland tijdens de oorlog

Van de rol van Nederland tijdens de oorlog zijn de studenten beter op de hoogte dan het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. De aankomend vakdocenten hebben meer kennis over de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland. De kennis van de aankomend docenten primair onderwijs is wisselend: over sommige feiten, zoals de oprichting van concentratie- en doorvoerkampen en de oprichting van illegale kranten, is men beter op de hoogte dan het algemeen publiek, terwijl men minder goed op de hoogte is van het buiten werking stellen van de grondwet, de Februaristaking en de dwangarbeid in Nederlands-Indië.

Internationale organisaties en verdragen

Veel ondervraagden weten niet goed wanneer en waarom Europese en internationale organisaties en verdragen zijn ontstaan. Zo weet nog geen één op de vijf ondervraagden uit het algemeen publiek dat de Europese Unie is opgericht als reactie op de Tweede Wereldoorlog. De aankomend docenten primair onderwijs (een op de vier) en met name de aankomend vakdocenten (vier op de tien) zijn beter op de hoogte. Dergelijke verschillen vinden we ook bij de andere organisaties en verdragen.

Het belang van educatie over de Tweede Wereldoorlog

Een overgrote meerderheid van de aankomend docenten, met name primair onderwijs, vindt de Tweede Wereldoorlog een zeer belangrijk onderwerp. Zij vinden het belangrijk dat hun toekomstige leerlingen de betekenis van vrijheid, veiligheid, democratie en tolerantie kennen en beseft hebben van de Tweede Wereldoorlog en zijn gevolgen. Daarnaast speelt het leggen van relaties tussen heden en verleden een rol bij de motivatie van studenten en vinden zij het belangrijk dat de betekenis van het herdenken op 4 mei en het vieren op 5 mei niet wordt vergeten.

Conclusies

In het algemeen kan worden geconcludeerd dat de kennis over de Tweede Wereldoorlog onder aankomend vakdocenten geschiedenis en maatschappijleer goed is. Op vrijwel alle onderzochte onderwerpen is de kennis bij deze groep groter dan andere groepen. Dat wil niet zeggen dat er geen verbeteringen mogelijk zijn. Met voor wat betreft de oorzaken van de oorlog in Azië, de schaal van de oorlog en het ontstaan van internationale organisaties kan het kennisniveau nog worden verbeterd.

Voor de aankomend docenten primair onderwijs geldt dat het kennisniveau gelijk is aan dat van andere hoger opgeleiden in dezelfde leeftijdscategorie. Voor een aantal onderwerpen betekent dit dat het kennisniveau goed is. Dit geldt voor de kennis over de ideeën van Hitler, de jodenvervolgning en de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog in Europa. Over andere onderwerpen betekent dit dat het kennisniveau te laag is, zodat dit de doorgifte van kennis aan volgende generaties in de weg kan staan. Net als bij de aankomend vakdocenten, geldt dit vooral voor de kennis over de oorzaken van de oorlog in Azië, de schaal van de oorlog en het ontstaan van internationale organisaties kan het kennisniveau het laagst. Daarnaast kan bij deze groep de kennis over een aantal specifieke gebeurtenissen tijdens de oorlog worden verbeterd, zoals de Februaristaking, het buiten werking stellen van de grondwet en de dwangarbeid in Nederlands-Indië.

1 Kennistoets Tweede Wereldoorlog

1.1 Inleiding en achtergrond

Jaarlijks laat het Nationaal Comité 4 en 5 mei onderzoek uitvoeren naar de beleving van 4 en 5 mei en daaraan gerelateerde thema's. Dit vanuit de gedachte dat deze beleving in de loop der tijd kan veranderen, de Tweede Wereldoorlog steeds verder achter ons ligt en jongere generaties in onze samenleving geen directe eigen ervaringen hebben met de Tweede Wereldoorlog. Willen 4 en 5 mei een duidelijke plaats behouden in onze samenleving, dan moet de invulling daarvan aansluiten bij de beleving van burgers.

In het onderzoek wordt ingegaan op opinies over thema's die nauw aan 4 en 5 mei gerelateerd zijn en op het draagvlak voor de dodenherdenking op 4 mei en de viering van de bevrijding op 5 mei. Sinds 2006 wordt in het onderzoek ook aandacht besteed aan kennis over de Tweede Wereldoorlog. Het Nationaal Comité wil met het kennisonderzoek uiteindelijk kunnen vaststellen welke kennis en inzichten er bij elke Nederlander van 13 jaar en ouder aanwezig moeten zijn waar het gaat om de Tweede Wereldoorlog en de doorwerking daarvan in onze huidige samenleving.

Op basis van de eerste meting in 2006 luidde de algehele conclusie dat de kennis over de Tweede Wereldoorlog van de ondervraagde Nederlanders acceptabel is. Wel bleken er aanzienlijke verschillen naar leeftijd te bestaan. De ondervraagden van 65 jaar en ouder waren het beste op de hoogte, en het kennisniveau neemt steeds verder af naarmate men jonger wordt. Vooral het kennisniveau van de jongeren beneden de 25 jaar kan verbeterd worden. Een van de conclusies van de eerste meting was dan ook dat er meer aandacht moet worden besteed aan het onderwijzen van kennis over de Tweede Wereldoorlog, wil het kennisniveau van de Nederlandse bevolking in de toekomst adequaat blijven.

Om een indicatie te krijgen over hoe de kennis over de Tweede Wereldoorlog zich in de toekomst zal ontwikkelen, is onderzoek uitgevoerd onder aankomend docenten. Naast vragen over kennis en inzicht, is in dit onderzoek ook ingegaan op de motivaties van studenten om in hun latere loopbaan al dan niet aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog. Het onderzoek onder studenten is naast een onderzoek onder de bevolking uitgevoerd.

1.2 Onderzoeksmethode en doelgroep

De enquête onder het Nederlandse publiek is afgenomen bij een representatieve steekproef van personen van 13 jaar en ouder. Hierbij is gebruik gemaakt van het accesspanel TNS NIPObase. Het onderzoek onder de studenten is uitgevoerd onder twee groepen studenten:

- studenten die opgeleid worden als leerkracht voor het basisonderwijs,
- studenten die opgeleid worden als vakdocent Geschiedenis of Maatschappijleer in het voortgezet onderwijs.

De eerste groep studenten bestaat uit studenten aan een pabo-opleiding op HBO-instellingen en zal in dit onderzoek worden aangeduid als *aankomend docenten basisonderwijs*. Hun opleiding is breed en Geschiedenis is één van de vakken die zij krijgen. De tweede groep studenten bestaat uit studenten Geschiedenis of Maatschappijleer op eerste- en tweedegraads lerarenopleidingen op HBO-instellingen of educatieve faculteiten van universiteiten en zal in dit onderzoek worden aangeduid als *aankomend vakdocenten*. Zij volgen een opleiding om specifiek het vak Geschiedenis of Maatschappijleer te doceren in het voortgezet onderwijs.

Voor het onderzoek zijn 36 pabo's, 9 HBO-instellingen met lerarenopleidingen Geschiedenis en/of Maatschappijleer en 7 educatieve faculteiten van universiteiten met de studierichtingen Geschiedenis en/of Maatschappijleer benaderd met het verzoek om mee te werken aan het uitnodigen van de studenten. Uiteindelijk hebben 43 instellingen toegezegd om medewerking te verlenen aan het onderzoek. Van 34 instellingen hebben we ook daadwerkelijk aanmeldingen van studenten gekregen. Deze 878 studenten hebben een e-mailbericht ontvangen met daarin een verwijzing naar een website waarop de vragenlijst kon worden ingevuld. In onderstaand kader is de procedure van het onderzoek onder studenten beschreven.

Onderzoeksprocedure studenten

Om de deelnemende instellingen zo min mogelijk met het onderzoek te belasten en de privacy van de studenten zo veel mogelijk te respecteren, is besloten tot de volgende procedure bij de uitvoering van het onderzoek.

Uitnodigen studenten

De directies van de deelnemende instellingen (of andere contactpersonen) hebben een pakket brieven ontvangen, met de vraag deze door docenten uit te laten delen in klassen van studenten aan de opleidingen die aan de bovengenoemde criteria voldoen. In de brieven is het onderzoek in algemene termen aangekondigd en om medewerking gevraagd. Op de brief kon men aangeven of men wil deelnemen, en zo ja, hun e-mailadres invullen.

De brieven zijn door de docent weer ingenomen, per instelling verzameld en in een meegeleverde retourenvelop aan Bureau Veldkamp gestuurd. Indien het niet mogelijk was om de studenten klassikaal te bereiken, door bijvoorbeeld het lopen van stage, zijn de studenten per e-mail uitgenodigd. Deze e-mail is ofwel vanuit Bureau Veldkamp verstuurd ofwel via de betreffende instellingen. Enkele dagen na het uitdelen van de uitnodigingsbrieven of het versturen van de uitnodigingsmail hebben de studenten alsnog een reminder per e-mail ontvangen.

Uitvoeren van het veldwerk

Op het moment dat de enquête van start is gegaan, hebben de deelnemende studenten een e-mailbericht ontvangen met daarin een verwijzing naar een website waarop de vragenlijst stond. De invultijd bedroeg circa 15 minuten. Het bestand met e-mailadressen is na afloop van het onderzoek vernietigd.

In de volgende figuur is de respons weergegeven. De totale respons bedraagt voor de bevolking 84 procent en voor de studenten 72 procent.

1 | Responsoverzicht

	algemeen publiek		studenten	
	abs.	%	abs.	%
• bruto steekproef	1201	100	878	100
• af: non-respons	192	16	245	28
• respons	1009	84	633	72

In figuur 2 staat de verdeling van de studenten over de opleidingen weergegeven. Van de studenten zijn bijna acht op de tien ondervraagden aankomend docent basisonderwijs (79%) en het overige deel (21%) is aankomend vakdocent Geschiedenis of Maatschappijleer. Deze groep bestaat uit studenten Geschiedenis en Maatschappijleer op universiteiten, studenten van lerarenopleidingen Geschiedenis en Maatschappijleer op HBO-instellingen. De categorie 'overig' bestaat uit studenten op andere lerarenopleidingen op HBO-instellingen en universiteiten.

2 | Verdeling studenten naar opleiding

	Abs.	%	Abs.	%
• aankomend docenten basisonderwijs (pabo)			501	79
• aankomend vakdocenten Geschiedenis of Maatschappijleer			132	21
<i>van wie:</i>				
• WO geschiedenis	14	2		
• WO maatschappijleer	10	2		
• HBO lerarenopleiding geschiedenis	64	10		
• HBO lerarenopleiding maatschappijleer	19	3		
• overig	25	4		
	totaal		132	21
			633	100

1.3 Opbouw van het rapport

In de volgende hoofdstukken worden de resultaten beschreven. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende groepen:

- algemeen publiek (13 jaar en ouder),
- hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar van het algemeen publiek,
- aankomend docenten basisonderwijs,
- aankomend vakdocenten.

Er worden resultaten weergegeven voor de groep hoger opgeleiden (minimaal HAVO) van 18 tot 30 jaar van het algemeen publiek (n=116), om te kunnen bepalen in welke mate verschillen tussen studenten en het algemeen publiek door leeftijd of opleiding verklaard kunnen worden. Er is daarbij gekozen voor de leeftijdscategorie 18 tot 30 jaar, aangezien 87 procent van de studenten in deze leeftijdscategorie valt.

In het volgende hoofdstuk wordt allereerst ingegaan op de kennis over jaartallen met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog en de Tweede Wereldoorlog en het huidige aantal gewapende conflicten en vredesoperaties. In hoofdstuk 3 wordt de kennis van de oorzaak van en aanleiding voor de Tweede Wereldoorlog beschreven. Hoofdstuk 4 gaat in op de oorlog zelf en hoofdstuk 5 gaat in op de rol van Nederland tijdens de oorlog. In hoofdstuk 6 wordt ingegaan op kennis over de oprichting van verschillende organisaties en verdragen. Tot slot wordt in hoofdstuk 7 specifiek voor de studenten ingegaan op het belang dat zij hechten aan het onderwerp Tweede Wereldoorlog binnen het geschiedenisonderwijs en de intentie om hier als docent in de toekomst extra aandacht aan te besteden.

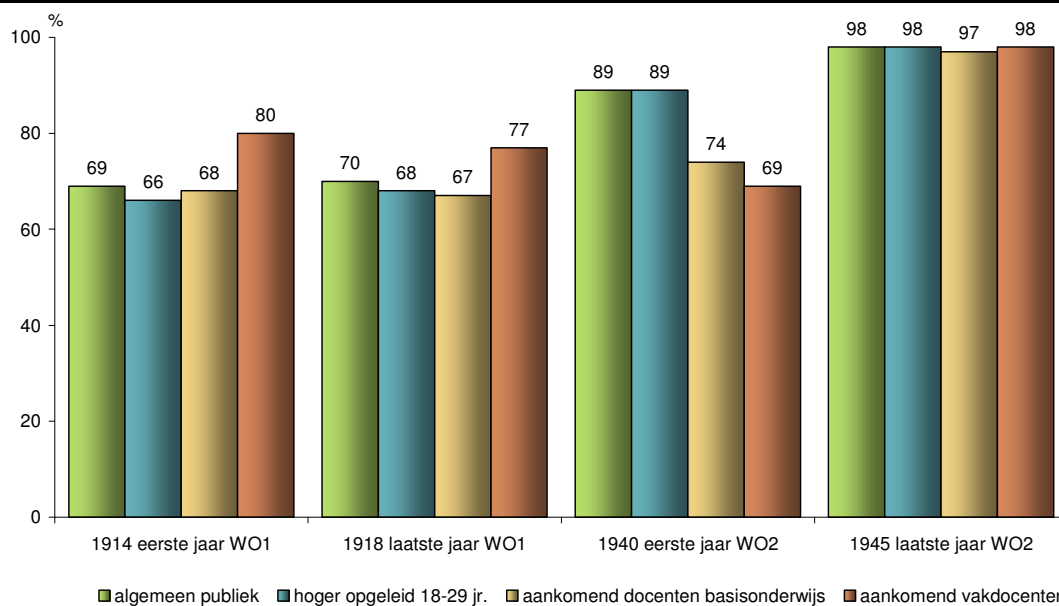
2 Jaartallen en aantallen

In dit hoofdstuk gaan we in op algemene kennis over jaartallen en aantallen in het algemeen. We beginnen met de vraag wanneer de Eerste en Tweede Wereldoorlog plaatsvonden. Vervolgens geven we de inschatting van de ondervraagden weer van het aantal gewapende conflicten dat op dit moment in de wereld plaatsvindt en het aantal vredesoperaties waaraan Nederland deelneemt.

2.1 Jaartallen Eerste en Tweede Wereldoorlog

Een overgrote meerderheid van de ondervraagden weet dat de Tweede Wereldoorlog in Nederland begon in 1940 en eindigde in 1945. De jaartallen van het begin en het einde van de Eerste Wereldoorlog zijn bij ongeveer tweederde van de ondervraagden bekend.

3 | Wanneer vonden de Eerste en Tweede Wereldoorlog plaats? (% 'correct')

Opvallende verschillen treffen we aan tussen aankomend docenten basisonderwijs en aankomend vakdocenten. Het blijkt dat aankomend vakdocenten beter op de hoogte zijn van het begin en einde van de Eerste Wereldoorlog. Verder zijn beide groepen studenten minder goed op de hoogte van het begin van de Tweede Wereldoorlog in Nederland dan het algemeen publiek. Van de studenten die niet het juiste jaartal voor het begin van de Tweede Wereldoorlog in Nederland hebben gegeven, denkt het merendeel dat de Tweede Wereldoorlog in Nederland in 1939 is begonnen.

2.2 Gewapende conflicten en vredesoperaties

Gewapende conflicten

Gevraagd is naar een schatting van het aantal gewapende conflicten in de wereld, zowel binnen landen als tussen landen. Het aantal gewapende conflicten dat op dit moment plaatsvindt in de wereld wordt door velen overschat. In de Conflictbarometer 2006 telde het Heidelberger Institut für Konfliktforschung 35 gewapende conflicten in de wereld¹. De meeste ondervraagden komen tot hogere schattingen als het gaat om het aantal conflicten tussen landen.

4 | Geschat aantal gewapende conflicten in de wereld

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
• 0 t/m10	41	26	19	17
• 11 t/m 25	26	28	23	26
• 26 t/m 50	14	20	21	24
• meer dan 50	19	26	38	34
• meest genoemd	10	100	50 en 100	30 en 50

Het aantal gewapende conflicten in de wereld dat men noemt, varieert van twee tot 9900. Het meest gegeven antwoord op de vraag over het aantal gewapende conflicten in de wereld is voor het algemeen publiek tien (door 12% genoemd) en voor hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar honderd (door 11% genoemd). Aankomend docenten basisonderwijs geven honderd of vijftig als meest genoemd antwoord (elk door 11% genoemd). De aankomend vakdocenten lijken een realistischere schatting te geven: dertig of vijftig gewapende conflicten worden elk door tien procent genoemd.

Nederlandse deelname aan vredesoperaties

Gevraagd naar een schatting van het aantal vredesoperaties waarbij Nederlandse militairen zijn ingezet, komt men meestal tot twee, drie, vier of vijf, waarbij drie operaties het meest gegeven antwoord is. Bij aanvang van het onderzoek zijn er zes vredesoperaties waarbij Nederlandse militairen zijn ingezet, waarvan twee grote operaties (in Afghanistan en Bosnië) en vier kleinere missies. Het aantal vredesoperaties waaraan Nederland deelneemt, wordt dus iets onderschat. Over het algemeen schatten studenten het aantal vredesoperaties waarbij Nederlandse militairen zijn ingezet iets minder goed in dan de hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar, die gemiddeld dichter bij het juiste aantal zitten. In de volgende tabel staan de resultaten weergegeven.

¹ Overigens komen verschillende instituten en auteurs tot verschillende aantallen gewapende conflicten, voornamelijk omdat zij verschillende definities hanteren. Om reden van overzichtelijkheid hebben wij min of meer arbitrair gekozen voor een van de uitkomsten.

5 | Schatting aantal vredesoperaties waarbij Nederlandse militairen zijn ingezet

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
• 0 t/m 2	22	5	9	14
• 3 t/m 5	53	57	44	51
• 6 t/m 10	16	28	26	18
• meer dan 10	9	9	21	17
• gemiddeld	13	8	19	15

Van zes landen is gevraagd of daar op dit moment Nederlandse militairen zijn ingezet. Ten tijde van het onderzoek zijn Nederlandse militairen ingezet vooral in Afghanistan (ISAF) en in Bosnië (EUFOR). Daarnaast zijn Nederlandse militairen ingezet in Irak (NTM-I) en Soedan (UNMIS). Verder zijn er nog een beperkt aantal Nederlandse soldaten ingezet in de Arabische Golf en het Midden-Oosten. In Somalië en Albanië zijn ten tijde van het onderzoek geen Nederlandse militairen ingezet. De inzet van Nederlandse militairen in Bosnië is tijdens de uitvoering van het veldwerk beëindigd.

6 | Nederlandse militairen op dit moment ingezet (horizontaal gepercenteerd)

	algemeen publiek			hoger opgeleid 18-29 jaar			aankomend docenten basisonderwijs			aankomend vakdocenten		
	ja	nee	weet niet	ja	nee	weet niet	ja	nee	weet niet	ja	nee	weet niet
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
<i>wel feitelijke inzet</i>												
• Afghanistan	95	1	4	97	1	3	98	1	1	96	3	1
• Irak	77	17	6	82	17	2	90	8	2	79	18	3
• Bosnië	48	33	19	50	38	12	56	30	14	48	38	14
• Soedan	27	35	37	43	30	28	35	35	30	33	49	18
<i>geen feitelijke inzet</i>												
• Somalië	21	40	38	31	35	34	17	52	31	26	52	22
• Albanië	13	47	40	18	47	35	18	51	32	15	60	25

De meerderheid van alle ondervraagden is op de hoogte van het feit dat er op dit moment Nederlandse militairen zijn ingezet in Afghanistan en Irak. Wat de inzet in Irak betreft, zijn de aankomend docenten basisonderwijs beter op de hoogte dan de andere groepen. Dat er ook in Bosnië en Soedan Nederlandse militairen zijn ingezet weten aanzienlijk minder ondervraagden, waarbij de hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar er in het geval van Soedan beter van op de hoogte zijn dan de studenten en het algemeen publiek. Dat er momenteel geen Nederlandse militairen zijn ingezet in Somalië is bij meer dan de helft van de studenten bekend, terwijl hierover bij de andere groepen meer twijfel is. In het geval van Albanië zijn alleen de aankomend vakdocenten hiervan beter op de hoogte.

3 Oorzaak van en aanleiding voor de oorlog

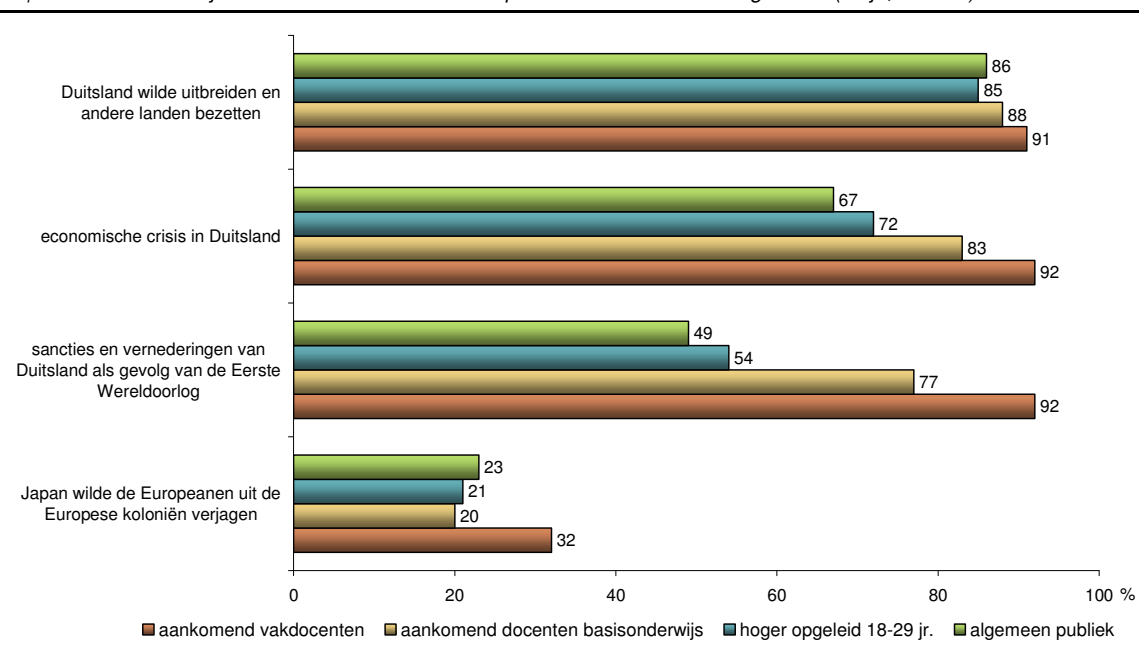
In dit hoofdstuk gaan we in op de gebeurtenissen, feiten en ideeën die de aanleiding vormden voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, zowel in Europa als in Azië. Eerst is een aantal mogelijke oorzaken voorgelegd, waarvan gevraagd is aan te geven of het daadwerkelijk om oorzaken ging. Vervolgens is de respondenten gevraagd de drie belangrijkste ideeën van Hitler te noemen.

3.1 Oorzaken van de Tweede Wereldoorlog

Oorzaken in Europa

In de volgende figuren staan juiste en onjuiste oorzaken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa vermeld, waarbij is aangegeven in hoeverre de ondervraagden deze terecht als oorzaken hebben aangemerkt. Dat Duitsland wilde uitbreiden en andere landen wilde bezetten, ziet een overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking terecht als oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa. Ook onder de studenten en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar ziet een ongeveer even zo groot aandeel dit terecht als oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa.

7 | Mate waarin feitelijke oorzaken van WO II in Europa als correct worden aangemerkt (% 'ja, correct')

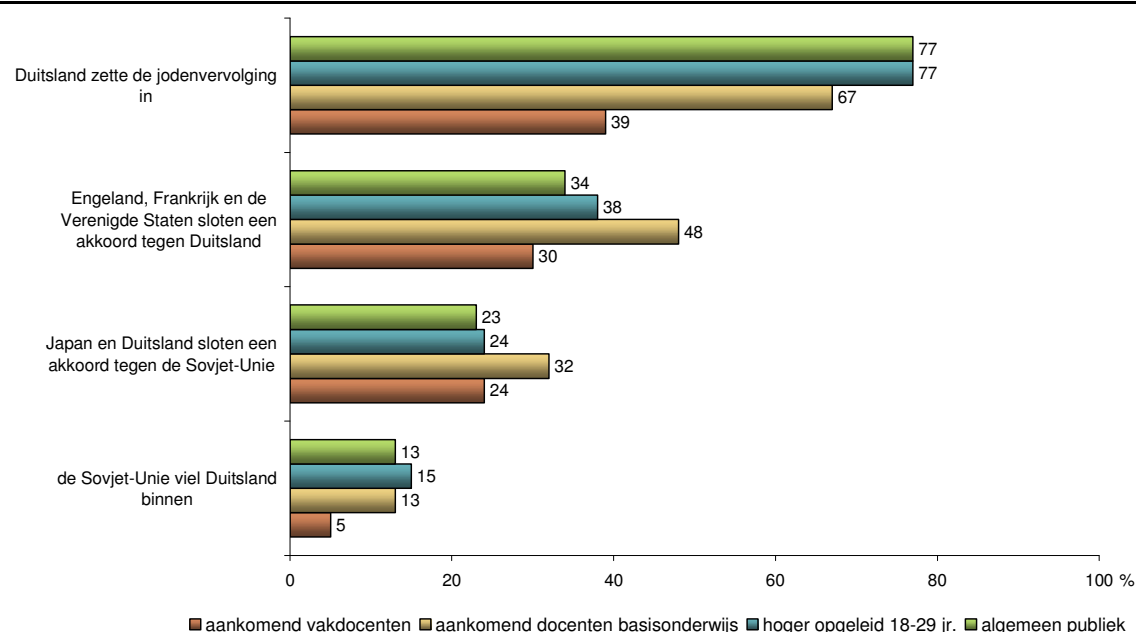

Ruim tweederde van de bevolking beaamt dat er destijds een economische crisis heerste in Duitsland, wat een belangrijke reden was dat Hitler zoveel macht kon vergaren. Dat een andere reden hiervoor, en dus voor het uitbreken van de oorlog, lag in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog, waarin Duitsland zijn eerdere agressie zwaar moest bekopen, wordt door minder

dan de helft van de Nederlanders bevestigd. De studenten zijn hiervan aanmerkelijk beter op de hoogte dan de rest van de bevolking, waarbij aankomend vakdocenten het nog beter doen dan aankomend docenten basisonderwijs. Dat Japan de Europeanen uit de Europese koloniën wilde verjagen wordt in bijna alle groepen ondervraagd door ongeveer een vijfde terecht correct beantwoord. Door aankomend docenten basisonderwijs wordt dit door bijna een derde correct beantwoord.

Bij de onjuiste oorzaken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa, blijkt ruim driekwart van de Nederlandse bevolking onterecht het inzetten van de jodenvervolgning als oorzaak aan te merken, terwijl dit pas later in de oorlog volledig in gang is gezet en derhalve geen oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog is. Onder de aankomend vakdocenten is de kennis hierover aanzienlijk beter dan onder de andere groepen: bijna vier op de tien aankomend vakdocenten zien het inzetten van de jodenvervolgning onterecht als oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa.

8 | Mate waarin onjuiste oorzaken van WO II in Europa onterecht als correct worden aangemerkt (% 'ja, correct')

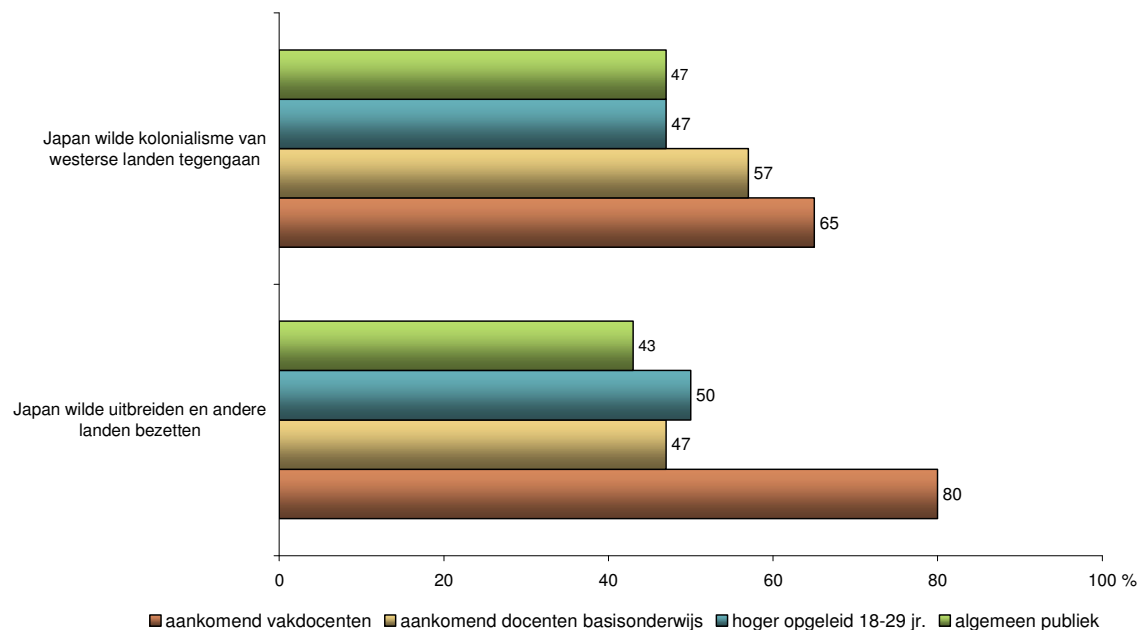
Dat Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten een akkoord tegen Duitsland sloten ziet ruim een derde van de Nederlandse bevolking ten onrechte als een van de oorzaken van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa. Aankomend docenten basisonderwijs denken vaker dat dit een oorzaak was dan de andere groepen. Diezelfde groep denkt ook iets vaker dat een akkoord tussen Japan en Duitsland tegen de Sovjet-Unie een van de oorzaken van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was. Dat de Sovjet-Unie Duitsland binnenviel wordt door 13 procent van de Nederlandse bevolking gezien als een van de oorzaken van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa. Alleen de aankomend vakdocenten weten vaker dan de andere groepen dat dit geen oorzaak was.

In grote lijnen zijn studenten en vooral de aankomend vakdocenten beter op de hoogte van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog in Europa dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar en het algemene publiek.

Oorzaken in Azië

Dezelfde soort vragen over de oorzaken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Europa zijn ook gesteld voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië. In de volgende figuren staan juiste en onjuiste oorzaken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië vermeld, waarbij is aangegeven in hoeverre de ondervraagden de oorzaken als zodanig hebben aangemerkt.

9 | Mate waarin feitelijke oorzaken van WO II in Azië als correct worden aangemerkt (% 'ja, correct')

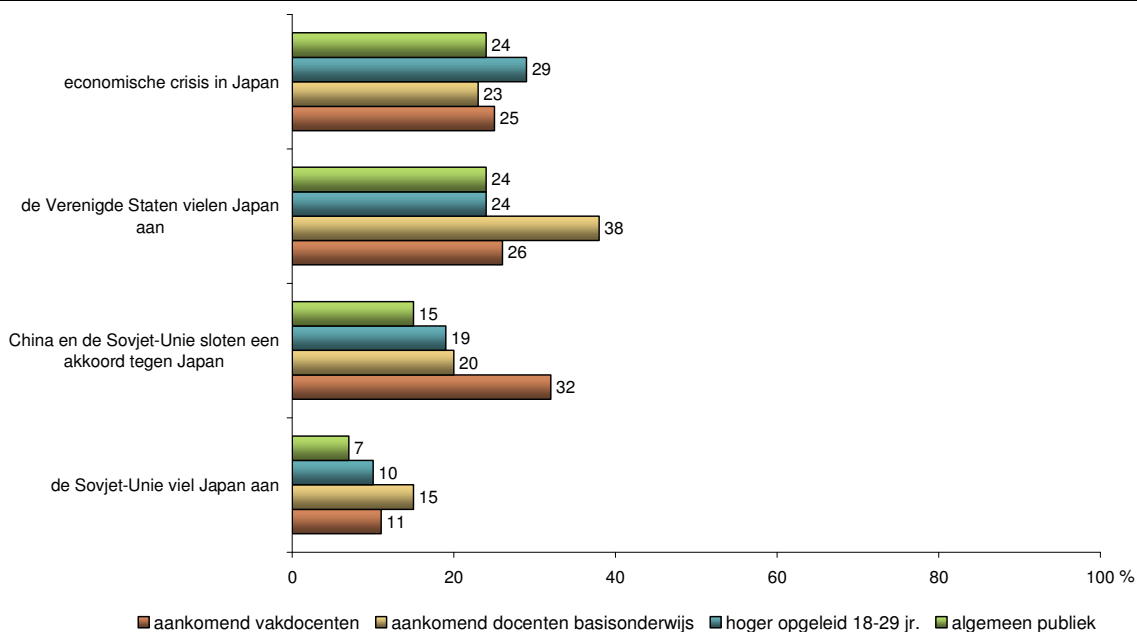
In grote lijnen blijkt dat de ondervraagden minder kennis hebben over het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië dan in Europa. Dat Japan het kolonialisme van westerse landen wilde tegengaan, wordt door respectievelijk 47 procent van het algemeen publiek terecht als oorzaak van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië gezien. Studenten zijn hiervan beter de hoogte, waarbij aankomend vakdocenten hierop nog beter 'scoren' dan aankomend docenten basisonderwijs. Het willen uitbreiden van Japan en het bezetten van andere landen ziet 43 procent van het algemeen publiek terecht als oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië. Een opvallend verschil zien we bij aankomend vakdocenten: maar liefst acht op de tien ondervraagden zien dit terecht als oorzaak.

Bij de onjuiste oorzaken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië, blijkt bijna een kwart van het algemeen publiek onterecht een economische crisis in Japan als oorzaak aan te merken en eenzelfde aantal denkt dat een van de oorzaken is dat de Verenigde Staten Japan aanvielen. Het aanvallen van Japan door de Verenigde Staten wordt door bijna vier op de tien aankomend docenten basisonderwijs onterecht als oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië gezien, terwijl onder aankomend vakdocenten iets meer dan een vijfde deze oorzaak onterecht als correcte oorzaak ziet.

---

 10 | Mate waarin onjuiste oorzaken van WO II in Azië onterecht als correct worden aangemerkt (% 'ja, correct')

Dat China en de Sovjet-Unie een akkoord tegen Japan sloten, wordt door 15 procent van het algemeen publiek onterecht gezien als oorzaak van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië. De kennis hierover is bij aankomend vakdocenten minder goed dan bij de andere groepen. Dat de Sovjet-Unie Japan aanviel, zien slechts weinigen als oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Azië, waarbij de verschillen tussen de onderzochte groepen klein zijn.

In grote lijnen zijn de aankomend vakdocenten beter op de hoogte van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog in Azië dan de andere onderzochte groepen. Het kennisniveau van aankomend docenten basisonderwijs is in het algemeen vergelijkbaar met het algemene publiek.

3.2 De belangrijkste ideeën van Hitler

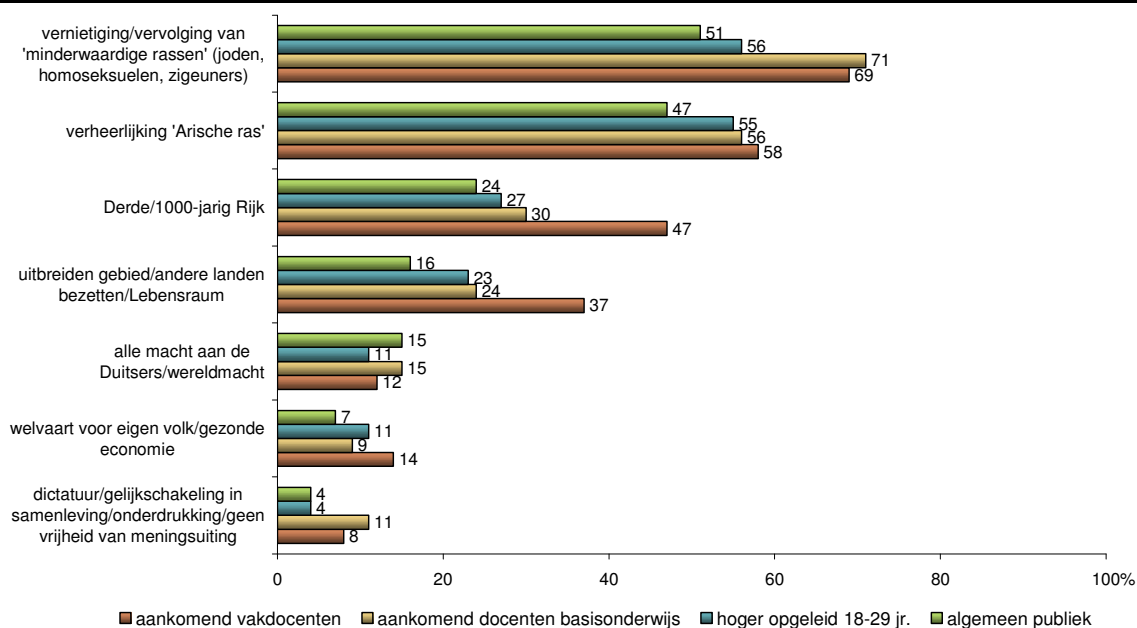
Ruim zeven van de tien ondervraagden weten minstens één idee van Hitler te noemen. Iets meer dan de helft noemt de vervolging en vernietiging van joden en andere 'rassen', die in de ogen van Hitler minderwaardig waren. Een iets kleiner aantal noemt de verheerlijking van het 'Arische ras' als een van de belangrijkste ideeën van Hitler. Bijna een kwart rekent tot Hitlers belangrijkste ideeën het Derde of 1000-jarige Rijk. Het uitbreiden van het Duitse gebied door het bezetten van andere landen en alle (wereld)macht aan de Duitsers, wordt elk door minimaal 15 procent van de ondervraagden genoemd.

Andere ideeën van Hitler die genoemd worden, zijn welvaart voor het eigen volk en een gezonde economie, door onder meer bestrijding van werkloosheid, het aanleggen van autobahnen en het mogelijk maken dat iedereen een Volkswagen heeft. Op deze wijze werd de bevolking welvaart voorgespiegeld na het debâcle van de Eerste Wereldoorlog. Ook wordt de

zogenoemde 'gelijkschakeling in de samenleving' genoemd, hetgeen neerkomt op Hitlers wens van een dictatuur zonder oppositie, grondwet en democratie.

11 | Noem drie ideeën van Hitler

Onder de studenten zijn er meer ondervraagden die minstens één idee van Hitler weten te noemen: onder aankomend docenten basisonderwijs noemt 92 procent minstens één idee en onder aankomend vakdocenten weet maar liefst 96 procent minstens één idee van Hitler te noemen; onder hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar is dit aandeel ruim driekwart.

Opvallende verschillen zien we met name bij aankomend vakdocenten. Aanmerkelijk meer studenten uit die groep noemen in vergelijking met hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar de vervolging en vernietiging van joden en andere 'rassen', de verheerlijking van het 'Arische ras', het Derde of 1000-jarige Rijk en het bezetten van andere landen. Aankomend docenten basisonderwijs noemen de vervolging en vernietiging van joden en andere rassen en de zogenoemde 'gelijkschakeling in de samenleving' vaker dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. In grote lijnen weten studenten, met name aankomend vakdocenten, meer ideeën van Hitler te noemen dan de andere groepen.

4 De oorlog zelf

Welke landen waren eigenlijk betrokken bij de Tweede Wereldoorlog en op welke manier? In dit hoofdstuk beschrijven we de kennis hierover bij de onderzochte groepen. Vervolgens gaan we in op de volgorde van gebeurtenissen tijdens de oorlog en wordt een aantal aspecten van de jodenvervolgving behandeld.

4.1 Wie hoort bij wie?

Onder de ondervraagden zijn Engeland en Canada het bekendst als militair bondgenoot van de geallieerden, waartoe uiteraard ook de Verenigde Staten behoorden. Minder bekend als militair bondgenoot van de geallieerden zijn de Sovjet-Unie, Australië en Polen, die toch volgens meer dan de helft van de ondervraagden tot de geallieerden behoorden. Dat ook Marokko hierbij hoorde, weet ongeveer een zesde van het Nederlandse publiek. Turkije en Argentinië, die aanvankelijk neutraal waren en zich pas in een later stadium bij de geallieerden hebben aangesloten, zijn bij de Nederlandse bevolking veel minder bekend als militair bondgenoot van de geallieerden. Meer dan de helft van de Nederlandse bevolking weet niet tot welke groep Marokko, Turkije en Argentinië behoorden.

12 | Welk land hoort bij wat? (% 'correct')

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
<i>geallieerden</i>				
• Engeland	81	83	91	97
• Canada	76	78	80	89
• Sovjet-Unie	53	55	56	78
• Australië	53	46	44	64
• Polen	51	45	39	52
• Marokko	16	20	14	40
• Turkije*	11	14	10	21
• Argentinië*	5	5	8	4
<i>As-mogendheden</i>				
• Japan	62	73	75	88
• Italië	56	60	62	85
• Oostenrijk	48	42	56	72
<i>militair neutraal</i>				
• Zwitserland	69	69	75	90
• Spanje	23	22	36	46

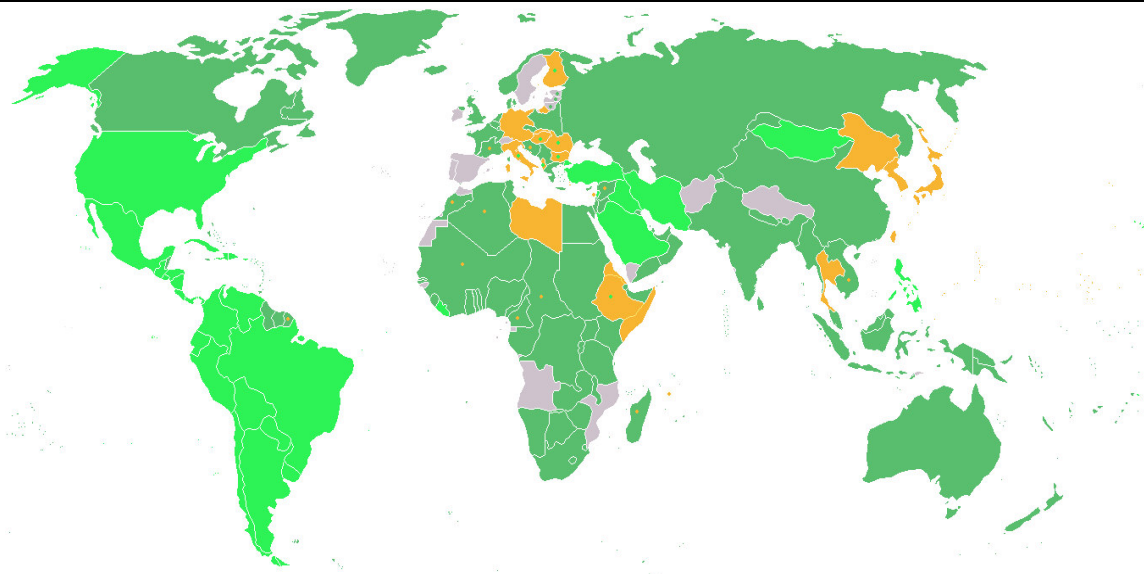
* Deze landen waren aanvankelijk neutraal, maar hebben zich later bij de geallieerden aangesloten

Van de As-mogendheden is, naast Duitsland, Japan het bekendst bij het Nederlandse publiek, gevolgd door Italië. De positie van Oostenrijk in de Tweede Wereldoorlog is bij de ondervraagden minder bekend. Voor Spanje geldt dit helemaal: vier op de tien ondervraagden weten niet waartoe het land behoorde. Hoewel Spanje neutraal was in de Tweede

Wereldoorlog, wordt dit door minder dan een kwart van de ondervraagden aangegeven. Bijna een vijfde denkt dat Spanje tot de geallieerden behoorde en eenzelfde aantal ondervraagden denkt dat Spanje tot de As-mogendheden behoorde. Overigens weten bijna zeven op de tien ondervraagden van Zwitserland wel dat het neutraal was.

We zien grote verschillen bij de vergelijking van studenten met het algemeen publiek. Van Engeland, Oostenrijk en Spanje, weten de studenten (zowel aankomend docenten basisonderwijs als aankomend vakdocenten) beter of en hoe zij bij de Tweede Wereldoorlog betrokken waren. De aankomend vakdocenten zijn ook beter op de hoogte van de positie van de andere landen: op Argentinië na weten deze studenten van alle landen beter of en hoe zij bij de Tweede Wereldoorlog betrokken waren dan alle andere onderzochte groepen. Studenten en met name aankomend vakdocenten, weten dus beter welk land waarbij hoorde in de Tweede Wereldoorlog. De volgende figuur toont een wereldkaart waarop de deelnemende landen en hun signatuur nogmaals in beeld worden gebracht.

13 | De wereldkaart met de deelnemers aan de Tweede Wereldoorlog

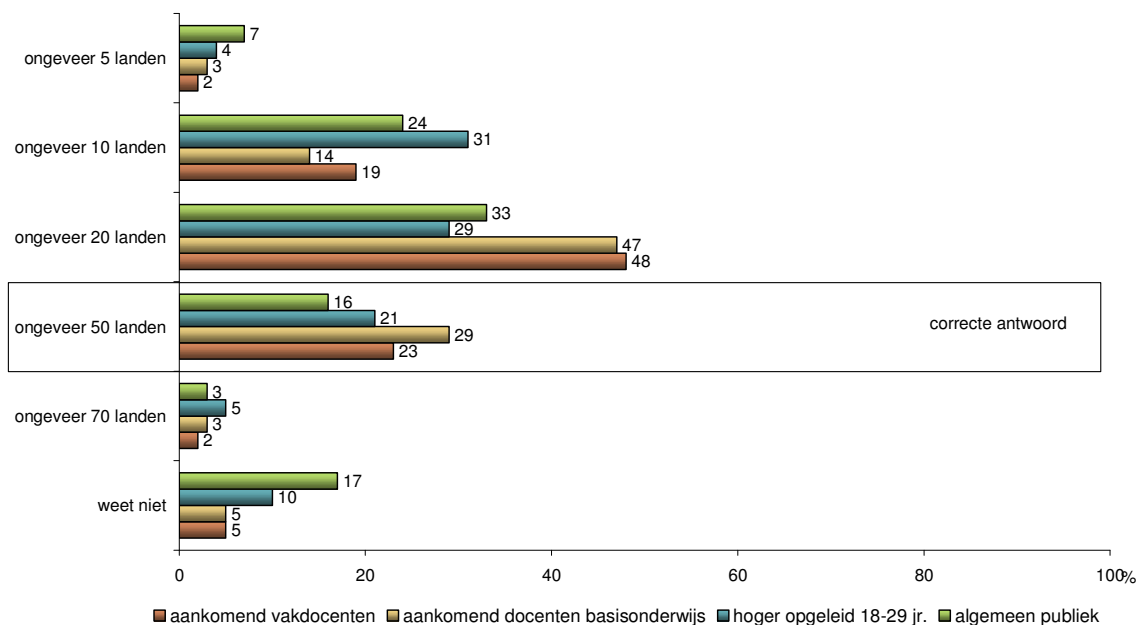

De geallieerde landen hebben de groene kleur, de landen van de As-mogendheden hebben de oranje kleur, de neutrale landen hebben de grijze kleur. De groene stippen geven aan dat deze landen initieel neutraal waren maar in de loop van WOII geannexeerd werden door de Sovjet-Unie. De oranje stippen geven aan dat deze landen veroverd zijn door de As-mogendheden en vazalstaten werden (Vichy-regime, verscheidene Franse kolonies, Kroatië).
(Bron: Wikipedia)

4.2 Hoeveel landen deden mee?

Ook over de vraag hoeveel landen eigenlijk meededen is het Nederlandse publiek verdeeld; ongeveer een derde van de Nederlandse bevolking denkt dat er in totaal ongeveer 20 landen deelnamen, ongeveer een kwart denkt dat het ongeveer 10 landen waren, ongeveer een zesde denkt dat het ongeveer 50 landen waren en eenzelfde aantal weet het antwoord niet.

14 | Hoeveel landen waren betrokken bij de Tweede Wereldoorlog?

Overigens zijn de experts het er niet over eens hoeveel landen er nu precies deelnamen, door bijvoorbeeld het wel of niet afzonderlijk meetellen van de toenmalige koloniën. In ieder geval ligt het juiste aantal tussen de 50 en de 70, maar dan dichterbij de 50 dan bij de 70. Aankomend docenten basisonderwijs zijn hiervan iets beter op de hoogte, maar bijna de helft van zowel de aankomend docenten basisonderwijs als aankomend vakdocenten denken dat er ongeveer 20 landen bij de Tweede Wereldoorlog betrokken waren. Het aantal betrokken landen wordt door alle groepen ondervraagden onderschat.

4.3 Welk land leverde de meeste troepen?

Het grootste deel van de Nederlandse bevolking zet terecht Engeland, de Verenigde Staten en Canada in de top vijf van de landen die de meeste militairen hebben ingezet bij de bevrijding van Europa. De Sovjet-Unie, die met ongeveer 13 miljoen militairen het grootste leger had, wordt door iets minder dan de helft van de Nederlandse bevolking in de top vijf geplaatst. Frankrijk en Australië worden – onterecht – door meer ondervraagden in de top vijf geplaatst dan Polen, dat na Engeland, de Verenigde Staten, Canada en de Sovjet-Unie, de meeste militairen leverde bij de bevrijding van Europa. Overigens denkt een vijfde van de ondervraagden dat Nederland behoort bij de vijf landen die de meeste militairen hebben ingezet bij de bevrijding van Europa.

Bij aankomend docenten basisonderwijs komt in grote lijnen hetzelfde beeld naar voren als bij hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. De aankomend vakdocenten zijn beter op de hoogte over de inzet van de Sovjet-Unie en Canada dan de andere onderzochte groepen. Verder is het opvallend dat van de aankomend vakdocenten slechts vijf procent Nederland onterecht in deze top vijf zet, terwijl minimaal een vijfde bij de andere groepen dit doet.

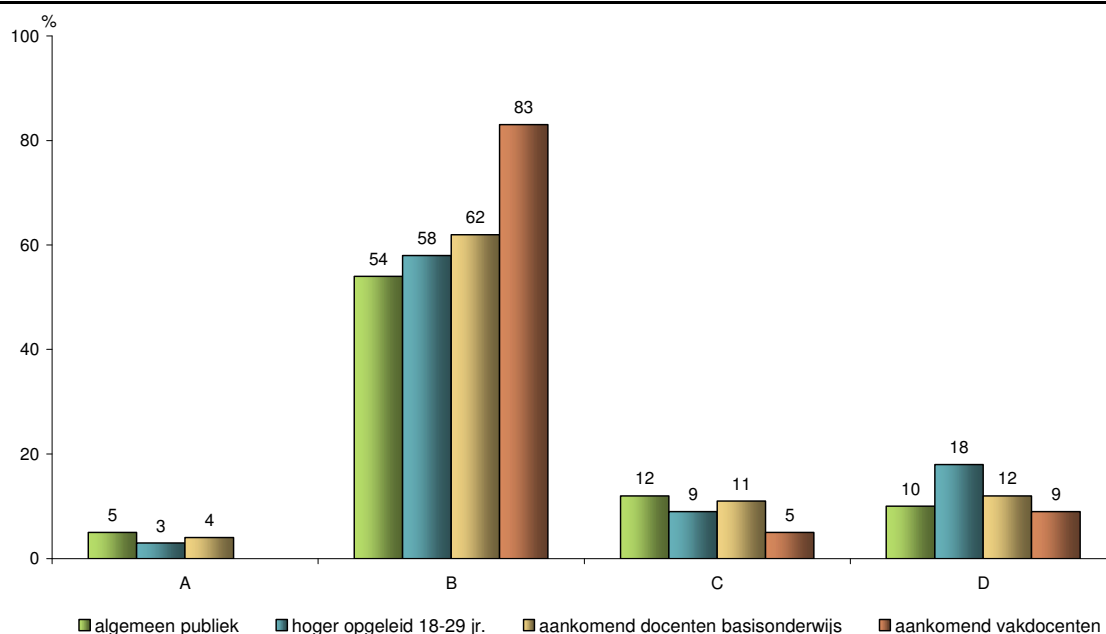
15 | Welke vijf landen hebben de meeste militairen ingezet bij de bevrijding van Europa?

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
<i>goede antwoorden</i>				
• Engeland	89	91	93	93
• Verenigde Staten	87	90	95	98
• Canada	85	84	81	89
• Sovjet-Unie	49	53	50	77
• Polen	22	15	12	16
<i>foute antwoorden</i>				
• Frankrijk	38	52	56	49
• Australië	25	14	20	21
• Nederland	21	25	22	5
• Schotland	14	9	10	10
• Spanje	3	5	6	3
• Zweden	3	5	1	0
• Marokko	1	4	2	5

4.4 Volgorde van gebeurtenissen

Waarmee begon de Tweede Wereldoorlog ook weer, wanneer waren de bombardementen op Rotterdam en zat die hongerwinter niet aan het eind? Kortom, welke volgorde van gebeurtenissen is de juiste? In de volgende figuur staan de resultaten vermeld. We zien dat iets meer dan de helft van de ondervraagden het juiste antwoord geeft; het begon in 1939 met de Duitse inval in Polen, gevolgd door de bombardementen op Rotterdam. In 1944 vindt de geallieerde invasie in Normandië plaats, waarop de hongerwinter in Nederland volgde. Daarna kwam de capitulatie van de achtereenvolgens Duitsland en Japan. Aankomend vakdocenten 'scoren' aanzienlijk beter dan de andere groepen: meer dan acht op de tien aankomend vakdocenten weten de juiste volgorde aan te geven.

16 | Volgorde van gebeurtenissen

A	bombardementen op Rotterdam	geallieerde invasie in Normandië	hongerwinter in Nederland	Duitse inval in Polen	overgave Japan	overgave Duitsland
B	Duitse inval in Polen	bombardementen op Rotterdam	geallieerde invasie in Normandië	hongerwinter in Nederland	overgave Duitsland	overgave Japan
C	bombardementen op Rotterdam	Duitse inval in Polen	hongerwinter in Nederland	geallieerde invasie in Normandië	overgave Duitsland	overgave Japan
D	Duitse inval in Polen	geallieerde invasie in Normandië	hongerwinter in Nederland	bombardementen op Rotterdam	overgave Duitsland	overgave Japan

4.5 Jodenvervolging

Welke groepen werden vervolgd?

Bijna alle ondervraagden weten dat de nazi's systematisch joden vervolgd in de Tweede Wereldoorlog en ruim acht van de tien ondervraagden weten dat ook zigeuners vervolgd werden. Verder weet ruim driekwart van de bevolking dat naast joden en zigeuners ook homoseksuelen en geestelijk gehandicapten door de nazi's werden vervolgd. Minder dan de helft van het algemeen publiek weet dat ook de communisten systematisch door de nazi's werden vervolgd, terwijl een ongeveer even zo groot aantal – onterecht – denkt dat alle gekleurde buitenlanders vervolgd werden.

17 | Groepen die systematisch door de nazi's werden vervolgd (% 'ja, correct')

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
<i>goede antwoorden</i>				
• joden	96	97	99	99
• Roma en Sinti (zigeuners)	81	89	92	97
• homoseksuelen	77	92	91	95
• geestelijk gehandicapten	76	84	88	92
• communisten	45	43	34	64
<i>foute antwoorden</i>				
• alle gekleurde buitenlanders	44	46	52	46
• moslims	18	16	24	14
• gereformeerden	4	5	5	2
• rooms-katholieken	4	5	3	2

Ook onder de studenten weet bijna iedereen dat joden systematisch door de nazi's werden vervolgd. Aankomend vakdocenten zijn beter op de hoogte van de systematische vervolging van zigeuners, geestelijk gehandicapten en met name communisten, dan de andere groepen. Aankomend docenten basisonderwijs zijn echter in vergelijking met de andere groepen het minst bekend met de systematische vervolging van communisten. Ook geven ze iets vaker dan de andere groepen onterecht aan dat moslims systematisch door nazi's vervolgd werden.

In vergelijking met hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar, zijn aankomend vakdocenten beter, en aankomend docenten basisonderwijs minder goed op de hoogte van de groepen die systematisch door nazi's werden vervolgd.

Wat gebeurde er precies?

Net zoals vrijwel iedereen weet dat de joden werden vervolgd in de Tweede Wereldoorlog, weet ook bijna iedereen dat zij een jodenster moesten dragen, er veel van hen op transport werden gesteld richting Duitsland en Polen, daar in concentratiekampen terechtkwamen, waar er velen werden vermoord. Ook weten meer dan acht op de tien ondervraagden dat joden werden uitgesloten van het politieke en maatschappelijke leven en in getto's moesten wonen.

Minder bekend is het feit dat het merendeel van de joden is vermoord door Duitse 'Einsatzgruppen' die, met name in Oost-Europa, moordend van dorp tot dorp trokken. Ruim de helft van de Nederlandse bevolking zegt dit te weten. Wel moet opgemerkt worden dat het hier om een herkenningvraag ging: er is niet gevraagd naar de aspecten van de jodenvervolging maar deze aspecten zijn voorgelegd met de vraag of men daarmee bekend was, hetgeen een positieve invloed op de resultaten van het kennisniveau heeft.

18 | Aspecten van de jodenvervolging, (% 'wist ik')

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
• dat heel veel joden in concentratiekampen zijn vermoord	97	98	100	99
• dat joden als jood geregistreerd werden en een jodenster moesten dragen	97	98	100	99
• dat joden in concentratiekampen terecht kwamen	96	97	100	99
• dat joden op transport werden gesteld, richting Duitsland en Polen	96	97	99	99
• dat joden werden uitgesloten van het politieke en maatschappelijk leven	86	95	97	99
• dat joden in getto's (afgesloten wijken) moesten wonen	83	90	91	97
• dat bijna de helft van de joden is vermoord door Duitse 'Einsatzgruppen', die moordend van dorp tot dorp trokken	57	53	40	46

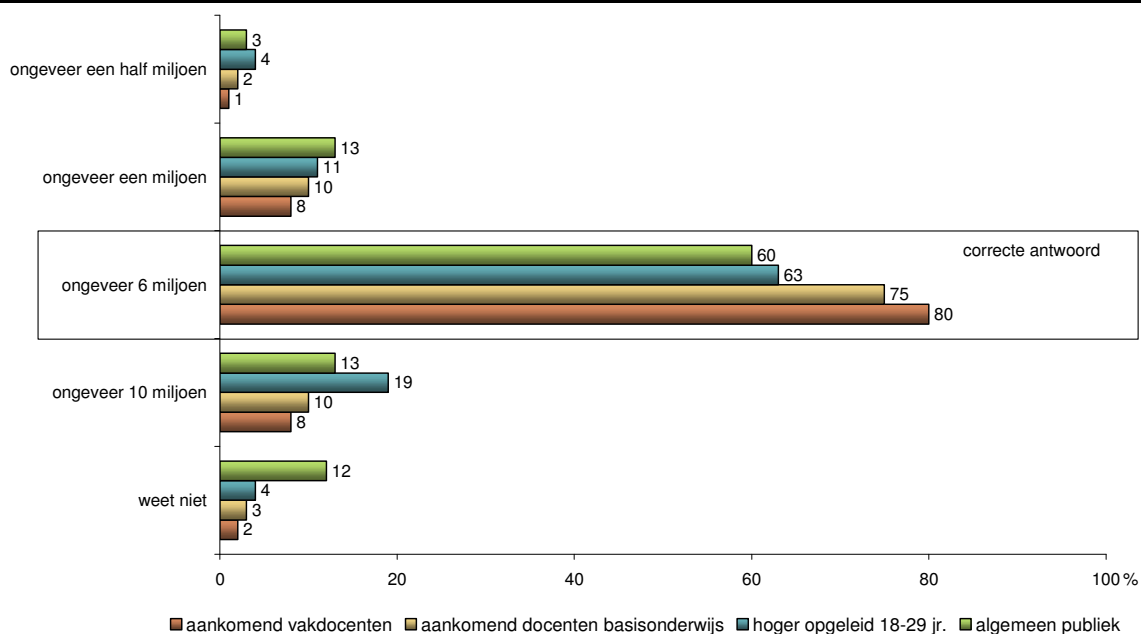
Het kennisniveau over de eerste vier genoemde aspecten is bij studenten net zo hoog als bij het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Aankomend vakdocenten zijn beter op de hoogte van het feit dat joden in getto's moesten wonen dan de andere groepen. Daarnaast weten deze studenten iets beter dat joden werden uitgesloten van het politieke en maatschappelijk leven dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar en het algemeen publiek. Wanneer het om de relatief onbekende 'Einsatzgruppen' gaat, die moordend van dorp tot dorp trokken, blijkt dat aankomend docenten basisonderwijs dit minder goed weten dan de andere groepen.

Om hoeveel joden ging het?

Dat de jodenvervolging plaatsvond is breed bekend, maar weet men ook hoeveel joden tijdens de oorlog zijn vermoord? Tweederde van de Nederlandse bevolking geeft terecht aan dat het in Europa om ongeveer zes miljoen joden ging, 13 procent denkt dat het er één miljoen waren en eenzelfde aantal denkt dat het er tien miljoen waren. De rest schat het aantal lager in of geeft aan het niet te weten. Studenten, zowel aankomend docenten basisonderwijs als aankomend vakdocenten, zijn hiervan beter op de hoogte dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar en het algemeen publiek.

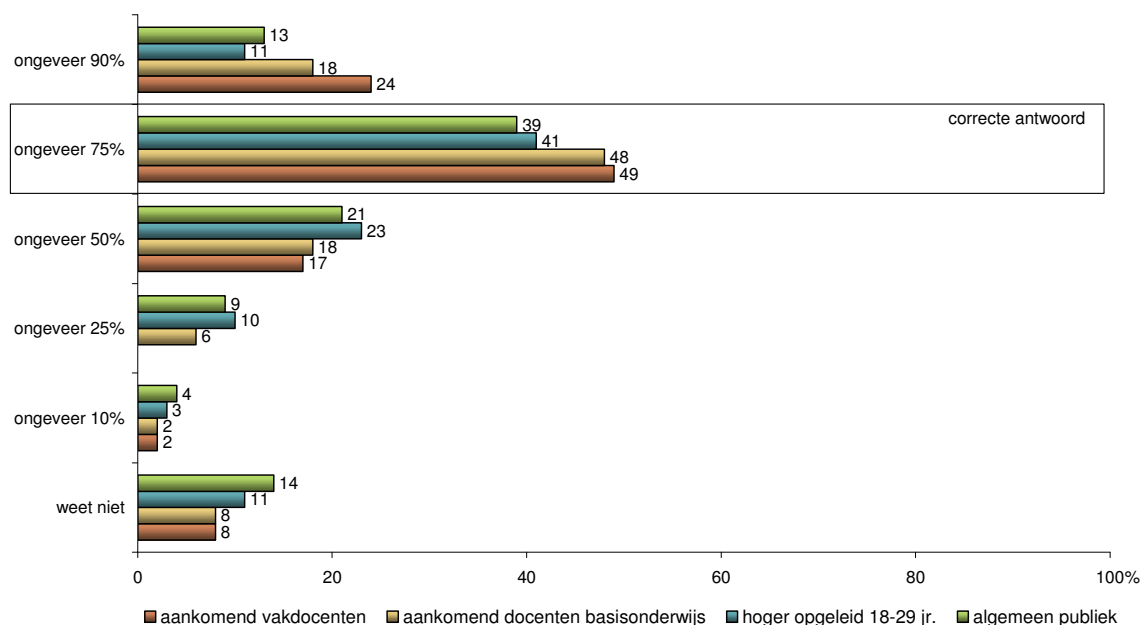

19 | Hoeveel joden zijn er omgekomen in de Tweede Wereldoorlog in Europa?

In Nederland waren er voor de oorlog 140.000 joden. Van hen zijn er 107.000 gearresteerd en 102.000 vermoord. Dit betekent dat 73 procent van de joden die voor de oorlog in Nederland woonden, is vermoord. In de volgende figuur staat weergegeven welk percentage van de Nederlandse joden volgens de ondervraagden is omgekomen in de Tweede Wereldoorlog. Van het algemeen publiek denken bijna vier op de tien respondenten terecht dat het om 75 procent van de Nederlandse joden gaat en ruim een vijfde denkt dat het om 50 procent gaat.

20 | Hoeveel procent van de Nederlandse joden is omgekomen?

Het aantal studenten dat het juiste antwoord geeft, ligt niet significant hoger dan bij het algemeen publiek en de hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar. Wel zijn studenten eerder geneigd om te denken dat het om 90 procent van de Nederlandse joden gaat dan de andere groepen.

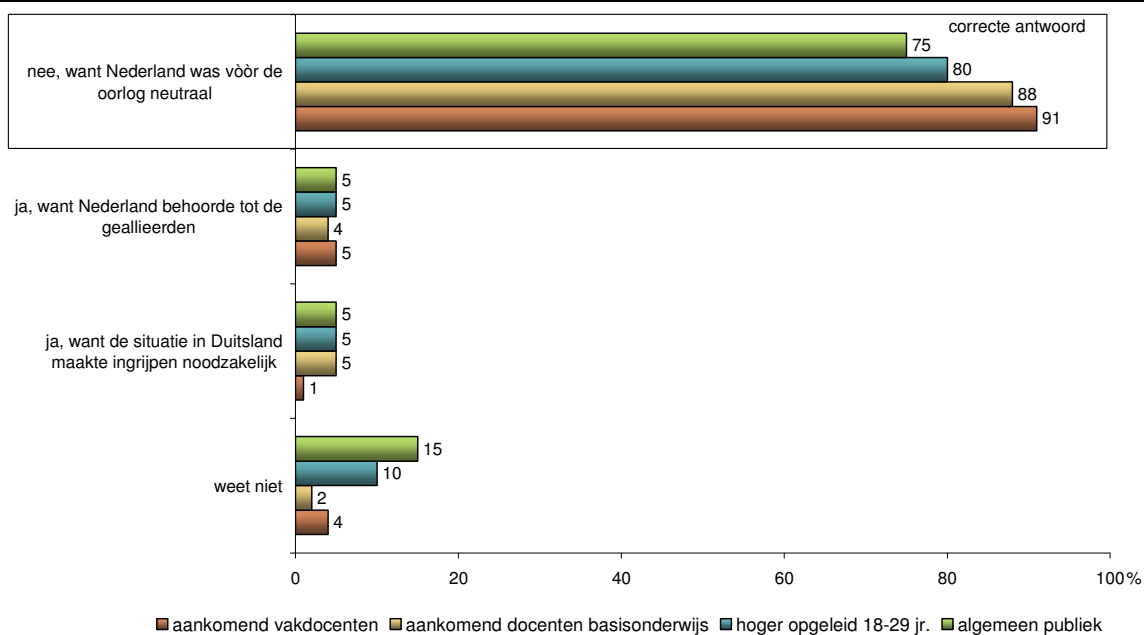
5 De rol van Nederland

Dit hoofdstuk gaat in op de gebeurtenissen die plaatsvonden tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Hoe raakte Nederland erbij betrokken, wat gebeurde er precies, waar gebeurde het en wie deed wat? Deze vragen zijn voorgelegd aan de bevolking en worden hier beantwoord.

5.1 Hoe raakte Nederland betrokken bij de oorlog?

Driekwart van de Nederlandse bevolking weet dat Nederland voor de oorlog neutraal was en er helemaal niet bij betrokken wilde zijn. Nederland werd gedwongen, omdat het werd aangevallen. Slechts vijf procent denkt dat Nederland tot de geallieerden behoorde en eenzelfde aantal denkt dat de situatie in Duitsland ingrijpen noodzakelijk maakte en Nederland daardoor zelf aan de oorlog mee wilde doen. Studenten (zowel aankomend docenten basisonderwijs als aankomend vakdocenten) zijn hiervan beter op de hoogte dan het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar.

21 | *Wilde Nederland zelf meedoen aan het begin van de Tweede Wereldoorlog?*

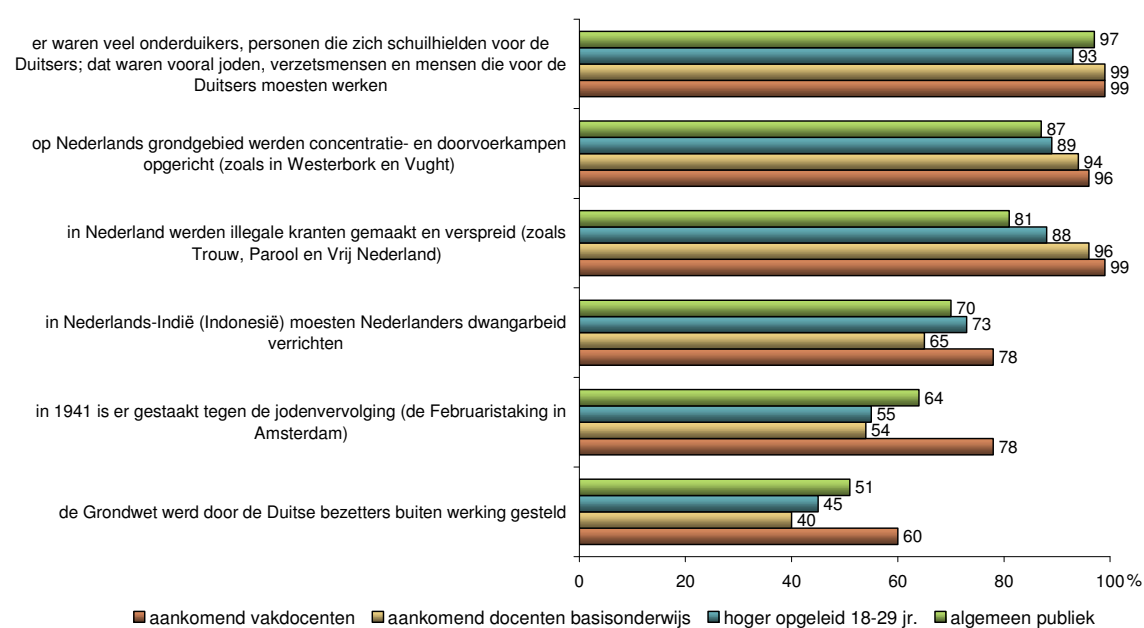

5.2 Wat gebeurde er tijdens de oorlog in Nederland?

Vrijwel alle ondervraagden weten dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog veel onderduikers waren, voornamelijk joden, verzetsmensen en mensen die voor de Duitsers moesten werken. Verder weten minimaal acht op de tien ondervraagden van het algemene publiek dat er op Nederlands grondgebied concentratie- en doorvoerkampen werden opgericht, zoals in Westbork en Vught, en dat kranten als Trouw, het Parool en Vrij Nederland tijdens de oorlog illegaal werden gemaakt en verspreid.

Zeven op de tien ondervraagden weten dat Nederlanders in Nederlands-Indië dwangarbeid moesten verrichten en iets minder dan tweederde geeft aan gehoord te hebben van de Februaristaking, die in 1941 in Amsterdam plaatsvond. Verder zegt iets meer dan de helft van het algemeen publiek te weten dat de Duitsers de Grondwet buiten werking hadden gesteld. Wel moet opgemerkt worden dat het hier om een herkenningsvraag ging: er is niet gevraagd naar de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland, maar deze gebeurtenissen zijn voorgelegd met de vraag of men daarmee bekend was, hetgeen een positieve invloed op de resultaten van het kennisniveau heeft.

22 | Gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland (% 'wist ik').

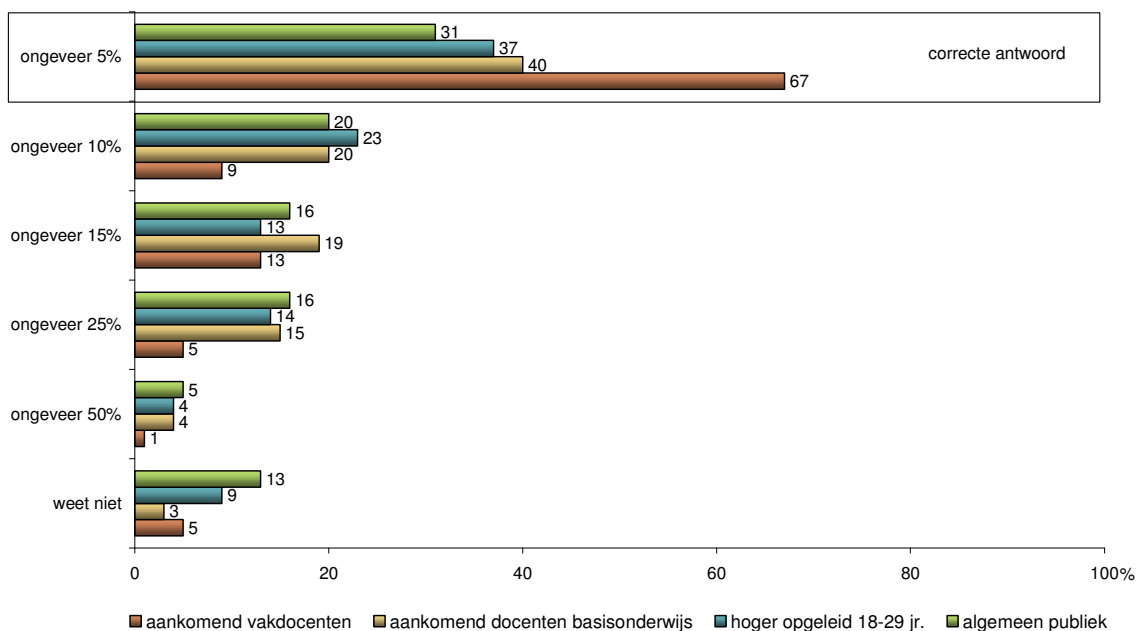
Ook de studenten zijn, net als het algemene publiek, bekend met het feit dat er veel onderduikers waren in de oorlog. Onder hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar is de kennis hierover minder dan bij de andere onderzochte groepen. Dat er in Nederland concentratie- en doorvoerkampen werden opgericht en dat er illegale kranten werden gemaakt en verspreid is bij studenten bekender dan bij het algemeen publiek en de hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar, waarbij aankomend vakdocenten nog beter op de hoogte zijn dan aankomend docenten basisonderwijs wanneer het gaat om het maken en verspreiden van illegale kranten.

Verder zijn aankomend vakdocenten beter op de hoogte dan aankomend docent basisonderwijs, maar niet beter dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar, van het feit dat Nederlanders in Nederlands-Indië dwangarbeid moesten verrichten. Wanneer het gaat om de Februaristaking en het buiten werking stellen van de Grondwet door de Duitse bezetters, zijn alleen de aankomend vakdocenten hiervan beter op de hoogte dan de andere onderzochte groepen. De aankomend docenten basisonderwijs zijn over het buiten werking stellen van de Grondwet door de Duitse bezetters minder goed op de hoogte dan de andere onderzochte groepen.

5.3 Hoeveel verzetsstrijders en collaborateurs waren er in Nederland?

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was ongeveer vijf procent van de Nederlandse bevolking actief in het verzet en eenzelfde aantal werkte actief mee met de Duitse overheersing. De overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking was niet 'fout' maar steunde ook geen verzet of vervolgden en ging zo goed en zo kwaad als dat ging door met het dagelijkse leven.

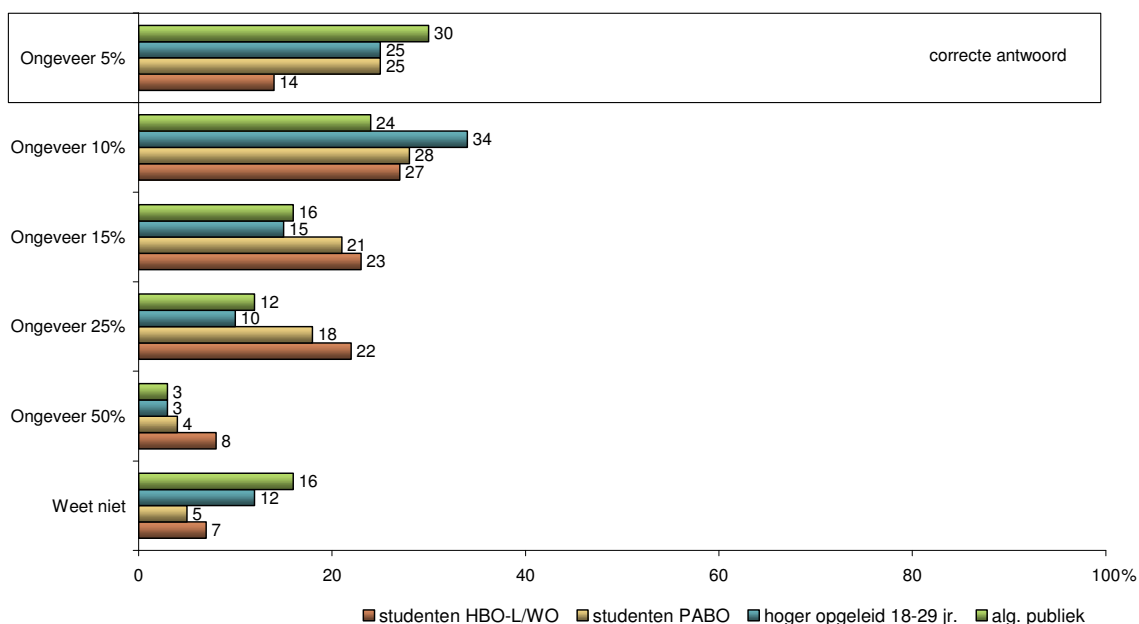
23 | Hoeveel procent van de Nederlandse bevolking pleegde actief verzet tegen de Duitse overheersing?

Minder dan een derde van het algemeen publiek denkt dat ongeveer vijf procent actief verzet pleegde tegen de Duitse overheersing, een vijfde denkt dat het ongeveer tien procent is en een zesde denkt dat het ofwel vijftien procent ofwel vijfentwintig procent was. Alleen aankomend vakdocenten geven aanmerkelijk vaker het juiste antwoord. Overigens is het meest gegeven antwoord bij alle groepen ondervraagden het juiste antwoord.

Over het percentage van de Nederlandse bevolking dat actief meewerkte met de Duitse overheersing zijn de antwoorden echter meer verdeeld, zoals in de volgende figuur is te zien. Drie op de tien ondervraagden van het algemeen publiek denken terecht dat ongeveer vijf procent van de Nederlandse bevolking actief meewerkte met de Duitse overheersing, bijna een kwart denkt dat het tien procent is en een zesde denkt dat ongeveer vijftien procent collaboreerde met de Duitsers.

24 | Hoeveel procent van de Nederlandse bevolking werkte actief mee met de Duitse overheersing?

Daar waar de aankomend vakdocenten veruit beter op de hoogte waren van het percentage Nederlanders dat actief in het verzet was, is het kennisniveau over het percentage Nederlandse collaborateurs het laagst van alle groepen ondervraagden. Alleen bij het algemeen publiek is het meest gegeven antwoord het juiste antwoord; bij de overige groepen is tien procent het meest gegeven antwoord.

5.4 Het dagelijks leven in Nederland

Wat deed de meerderheid van de Nederlanders in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog? Aan de ondervraagden zijn zes antwoorden voorgelegd, met de vraag om aan te geven welke twee antwoorden het best bij deze vraag passen.

25 | Welke twee antwoorden passen het best bij de meerderheid Nederlanders tijdens WOII?

	algemeen publiek %	hoger opgeleid 18-29 jaar %	aankomend docenten basisonderwijs %	aankomend vakdocenten %
De meerderheid van de Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog...				
<i>goede antwoorden</i>				
• ging door met het dagelijks leven	68	77	73	88
• had te maken met tekorten dagelijks levensmiddelen	55	57	75	73
<i>foute antwoorden</i>				
• was actief in het verzet	8	3	6	1
• nam onderduikers op	8	7	7	2
• was op de vlucht	7	6	7	1
• werkte mee met de Duitsers	3	4	7	13

Ruim tweederde van het algemeen publiek geeft aan dat de meerderheid van de Nederlanders doorging met het dagelijks leven en meer dan de helft geeft aan dat men te maken had met tekorten wat betreft de dagelijkse levensmiddelen. Beide groepen studenten zijn beter op de hoogte van het feit dat men te maken had met tekorten dan het algemeen publiek en hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar, maar alleen de aankomend vakdocenten geven vaker aan dat de meerderheid van de Nederlanders doorging met het dagelijks leven dan alle andere onderzochte groepen.

De overige antwoordmogelijkheden worden terecht door weinig mensen gekozen, met name door aankomend vakdocenten. Eén uitzondering hierop vormt het antwoord dat de meerderheid van de Nederlanders met de Duitsers meewerkte: alleen aankomend vakdocenten denken ten onrechte vaker dat de meerderheid van de Nederlanders dit deed tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit gegeven komt overeen met de hogere inschatting van het aantal Nederlandse collaborateurs dat deze studenten geven.

5.5 Het dagelijks leven in Nederlands-Indië

Wat deed de meerderheid van de Nederlanders in Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog? Aan de ondervraagden zijn zes antwoorden voorgelegd, met de vraag om aan te geven welke twee antwoorden het best bij deze vraag passen.

26 | Welke twee antwoorden passen het best bij Nederlanders in Nederlands Indië?

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
Nederlanders in Nederlands-Indië (Indonesië)...				
<i>goede antwoorden</i>				
• hadden te maken met honger en dwangarbeid	71	80	87	95
• werden gevangen genomen	62	69	71	77
<i>foute antwoorden</i>				
• gingen door met het dagelijks leven	11	6	9	5
• werden naar Nederland gestuurd	5	4	6	2
• werkten samen met de Japanners	3	1	3	4
• profiteerden van de inval van Japan	2	1	2	1

Ruim zeven op de tien ondervraagden van het algemeen publiek weten dat de Nederlanders in Nederlands-Indië destijds te maken hadden met honger en dwangarbeid en ruim zes op de tien ondervraagden weten dat ze werden gevangen genomen. Dat Nederlanders in Nederlands-Indië te maken hadden met honger en dwangarbeid is bij studenten beter bekend dan bij hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar en het algemeen publiek, waarbij de aankomend vakdocenten dit nog beter weten dan aankomend docenten basisonderwijs. De overige antwoordmogelijkheden worden wederom terecht door weinig mensen gekozen.

5.6 Het dagelijks leven in Rotterdam en Arnhem

Wat deed de meerderheid van de Nederlanders in Rotterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog? En wat deden zij in Arnhem? Per vraag zijn zes antwoorden voorgelegd, met de vraag om aan te geven welke twee antwoorden het best bij de betreffende vraag passen.

27 | Welke twee antwoorden passen het best bij de situatie in Rotterdam?

	algemeen publiek %	hoger opgeleid 18-29 jaar %	aankomend docenten basisonderwijs %	aankomend vakdocenten %
Rotterdam...				
<i>goede antwoorden</i>				
• bombardementen	94	94	98	98
• overgave Nederland	25	32	33	58
<i>foute antwoorden</i>				
• belangrijke doorvoerhaven geallieerden tijdens de oorlog	30	30	41	27
• verschepingsplaats joden	7	10	11	8
• Anne Frank	5	3	2	0
• relatief ongeschonden door oorlog heengekomen	2	1	1	2

Dat bij Rotterdam de bombardementen horen, weten bijna alle ondervraagden. Dat hierdoor de overgave van Nederland een feit werd, weet slechts een kwart van het algemene publiek. Eerder denkt men nog dat Rotterdam tijdens de oorlog een belangrijke doorvoerhaven was voor geallieerden, wat door drie op de tien ondervraagden wordt aangegeven. Onder beide groepen studenten geven meer ondervraagden aan dat de bombardementen bij Rotterdam horen. Alleen de aankomend vakdocenten zijn beter op de hoogte van de overgave van Nederland dan de andere groepen ondervraagden, terwijl aankomend docenten basisonderwijs juist vaker (onterecht) aangeven dat Rotterdam tijdens de oorlog een belangrijke doorvoerhaven was voor geallieerden.

28 | Welke twee antwoorden passen het meest bij de situatie Arnhem?

	algemeen publiek %	hoger opgeleid 18-29 jaar %	aankomend docenten basisonderwijs %	aankomend vakdocenten %
Arnhem ...				
<i>goede antwoorden</i>				
• vastlopen geallieerde opmars	76	76	78	84
• zwaar getroffen door oorlogshandelingen	61	62	62	67
<i>foute antwoorden</i>				
• Duitsland verslagen	17	14	17	21
• executie van Hannie Schaft	6	12	11	7
• Februaristaking	4	6	14	5
• Anne Frank	1	2	1	1

Wanneer we naar de situatie in Arnhem kijken, is ruim driekwart van de bevolking ervan op de hoogte dat de geallieerde opmars daar vastliep en ruim zes op de tien ondervraagden zijn van mening dat Arnhem zwaar getroffen is door oorlogshandelingen. Bij de studenten komt een vergelijkbaar beeld naar voren, met uitzondering van aankomend docenten basisonderwijs die wat vaker denken dat de Februaristaking bij Arnhem hoort.

6 Internationale verdragen

Aan de ondervraagden is een aantal organisaties en verdragen voorgelegd met de vraag om aan te geven wanneer en waarom ze zijn opgericht. Bestonden ze reeds voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, zijn ze als reactie op de oorlog opgericht of zijn ze na de Tweede Wereldoorlog opgericht en staan ze los hiervan? Deze vraag blijkt voor veel Nederlanders niet zo eenvoudig te beantwoorden.

Iets meer dan de helft van de ondervraagden geeft terecht aan dat de NAVO is opgericht na de Tweede Wereldoorlog en als reactie daarop en iets minder dan de helft van het algemene publiek geeft dit ook terecht aan voor de Verenigde Naties. Het Warschau-Pact, dat een reactie op de NAVO en daarmee ook op de Tweede Wereldoorlog was, wordt door ongeveer vier op de tien ondervraagden gezien als reactie op deze oorlog. Overigens geven de ondervraagden vaker aan niet te weten of deze organisaties wel of niet als reactie op de Tweede Wereldoorlog zijn opgericht, dan dat zij een verkeerd antwoord geven.

29 | Wanneer zijn deze organisaties en verdragen opgericht/opgesteld? (% 'correct')

	algemeen publiek	hoger opgeleid 18-29 jaar	aankomend docenten basisonderwijs	aankomend vakdocenten
	%	%	%	%
<i>opgericht na WO II, als reactie</i>				
• de NAVO	52	53	53	54
• de Verenigde Naties	49	50	55	71
• het Warschau-Pact	41	42	43	39
• Universele verklaring v/d rechten v/d mens	24	28	37	38
• de Europese Unie (vroeger de EEG)	17	17	27	37
<i>opgericht na WO II, staat hier los van</i>				
• het Schengen-verdrag	54	49	30	49

Over de Universele verklaring van de rechten van de mens en de Europese Unie is men minder zeker. Iets minder dan een kwart van de ondervraagden denkt dat de Universele verklaring van de rechten van de mens als reactie op de Tweede Wereldoorlog is opgesteld en een zesde denkt dat dit voor de oprichting van de Europese Unie opgaat. De meerderheid denkt dat de Europese Unie losstaat van de Tweede Wereldoorlog. Toch is de Europese Unie opgericht met de gedachte een Derde Wereldoorlog te voorkomen en kan als zodanig gezien worden als reactie op de Tweede Wereldoorlog. Ditzelfde geldt voor de Universele verklaring van de rechten van de mens.

Over het Schengen-verdrag, waarin grensafspraken tussen een aantal landen waaronder Nederland zijn vastgelegd, heerst de minste verdeeldheid: een meerderheid van de ondervraagden geeft terecht aan dat dit verdrag weliswaar na de Tweede Wereldoorlog is gesloten, maar hier volledig van losstaat.

Verschillen treffen we vooral aan bij aankomend vakdocenten. In vergelijking met de andere onderzochte groepen zijn zij beter op de hoogte van het wanneer en waarom van de oprichting van de Verenigde Naties en de Europese Unie. Overigens weten aankomend docenten basisonderwijs ook vaker dan hoger opgeleiden van 18 tot 30 jaar en het algemeen publiek dat de Europese Unie is opgericht als reactie op de Tweede Wereldoorlog, maar aankomend vakdocenten weten dit nog beter. Wanneer het om de Universele verklaring van de rechten van de mens gaat zijn aankomend docenten basisonderwijs ook relatief goed op de hoogte, maar ten aanzien het Schengen-verdrag is het kennisniveau van hen het laagst: slechts drie op de tien ondervraagden weten dat het opgericht is na de Tweede Wereldoorlog, maar hier volledig van losstaat.

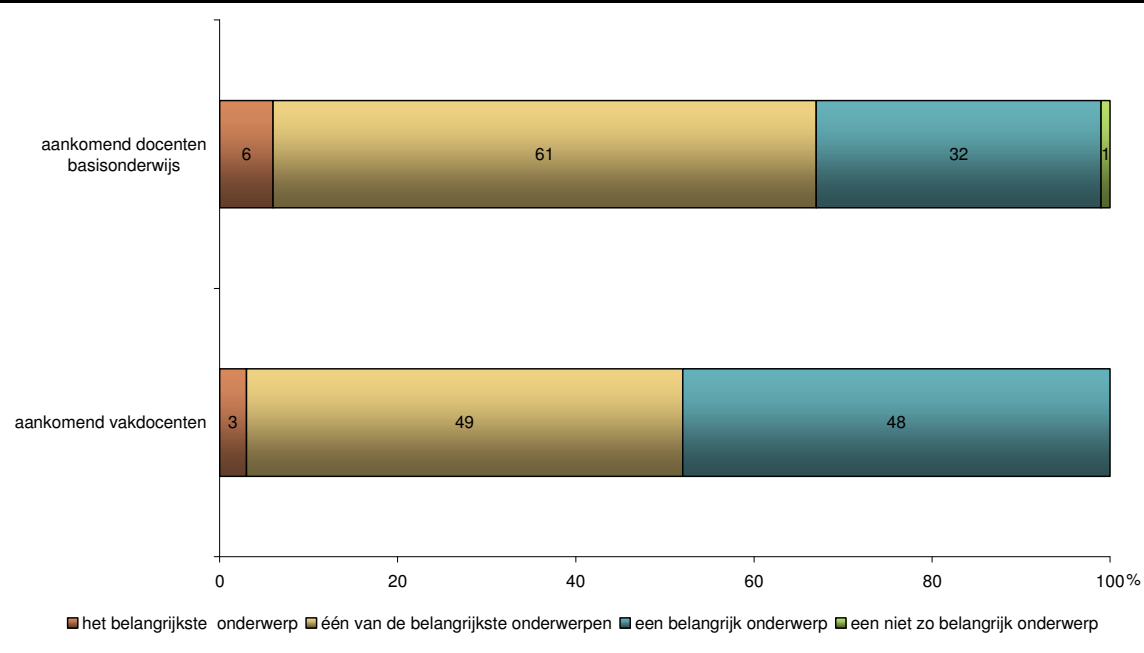
7 De Tweede Wereldoorlog in het onderwijs

De vorige hoofdstukken gingen in op kennis en inzicht van de Nederlandse bevolking en aankomend docenten ten aanzien van de Tweede Wereldoorlog. Om dit kennisniveau van de Nederlandse bevolking op peil te houden, is het belangrijk in het onderwijs aandacht te blijven besteden aan de Tweede Wereldoorlog. Hoe belangrijk vinden aankomend docenten het onderwerp Tweede Wereldoorlog binnen het geschiedenisonderwijs? Is men in de toekomst van plan om als docent extra aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog rond 4 en 5 mei? Waarom wel of niet? En op welke manier willen zij dat gaan doen?

7.1 Het belang van de Tweede Wereldoorlog in het geschiedenisonderwijs

Onder aankomend vakdocenten vindt ongeveer de helft (48%) van de ondervraagden het onderwerp Tweede Wereldoorlog een belangrijk onderwerp en een ongeveer even zo grote groep (49%) vindt de Tweede Wereldoorlog één van de belangrijkste onderwerpen binnen het geschiedenisonderwijs. De overige drie procent vindt de Tweede Wereldoorlog het belangrijkste onderwerp binnen het geschiedenisonderwijs. Aankomend docenten basisonderwijs vinden de Tweede Wereldoorlog nog belangrijker dan de aankomend vakdocenten: een derde van hen (32%) vindt het een belangrijk onderwerp, ruim zes op de tien aankomend docenten basisonderwijs (61%) vinden het één van de belangrijkste onderwerpen en zes procent vindt de Tweede Wereldoorlog het belangrijkste onderwerp binnen het geschiedenisonderwijs.

30 | Mate van belang van het onderwerp Tweede Wereldoorlog binnen het geschiedenisonderwijs

7.2 Extra aandacht rond 4 en 5 mei

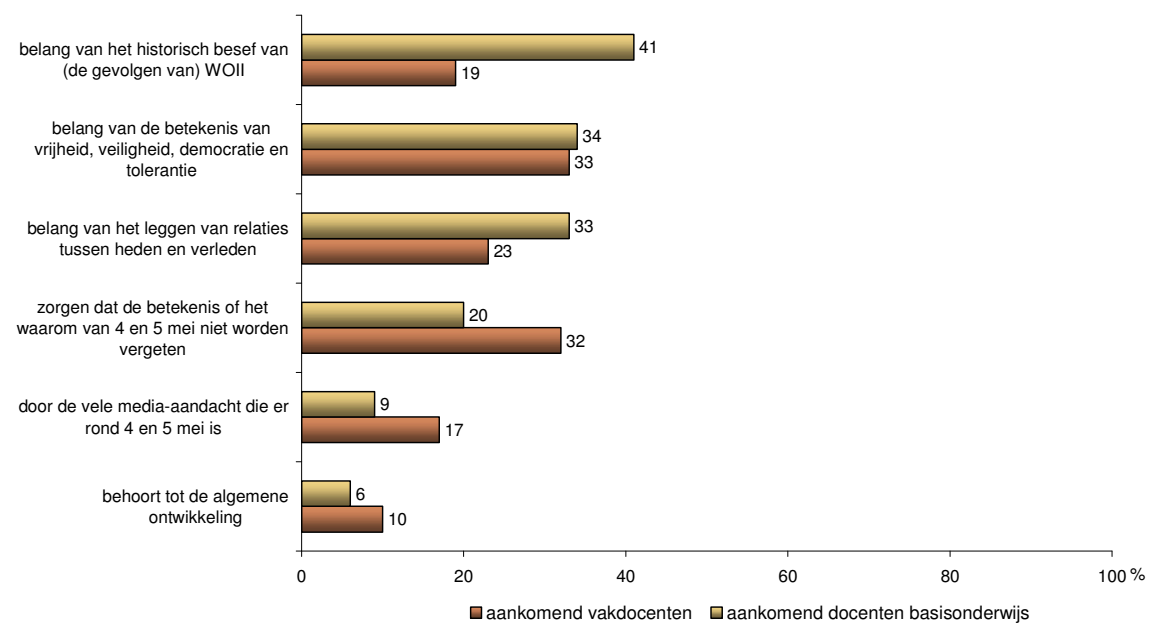
Een dergelijk verschil tussen de twee groepen studenten zien we ook terug in de bereidheid om er als docent extra aandacht aan te besteden rond 4 en 5 mei. Onder aankomend docenten basisonderwijs is vrijwel iedereen (96%) bereid om als docent extra aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog rond 4 en 5 mei. Onder aankomend vakdocenten is deze bereidheid iets lager, maar met 84 procent is de overgrote meerderheid hier wel toe bereid.

31 | Bereidheid om extra aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog rond 4 en 5 mei

	aankomend docenten basisonderwijs %	aankomend vakdocenten %
• ja	96	84
• nee	4	16

Aan de ondervraagden die van plan zijn om als docent extra aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog, is gevraagd waarom zij dit van plan zijn. De aankomend docenten basisonderwijs geven vooral vaak aan dit te doen omdat ze het belangrijk vinden dat hun leerlingen besef van de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen daarvan, wordt bijgebracht. Daarnaast speelt het belang dat zij hechten aan de betekenis van vrijheid, veiligheid, democratie en tolerantie hierbij een rol en het belang van leren uit het verleden. Naast het trekken van lessen uit het verleden vinden ze het belangrijk dat de betekenis en de redenen van het herdenken op 4 mei en het vieren op 5 mei niet worden vergeten.

32 | Redenen om extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog te besteden rond 4 en 5 mei

Een andere reden die de aankomend docenten basisonderwijs noemen om als docent extra aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog rond 4 en 5 mei is het feit dat er in de media al veel aandacht is voor 4 en 5 mei en men als docent daardoor kan inhaken op de actualiteit. Overigens geeft zes procent van de aankomend docenten basisonderwijs aan dat men extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog wil besteden omdat het eenvoudigweg tot de

algemene ontwikkeling van scholieren hoort en het daardoor tot de taken en verantwoordelijkheden van docenten behoort om er aandacht aan te besteden.

Ook onder de aankomend vakdocenten wordt veel belang gehecht aan de betekenis van vrijheid, veiligheid, democratie en tolerantie. Daar waar de aankomend docenten basisonderwijs historisch besef van de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen daarvan centraal stellen, vinden aankomend vakdocenten het belangrijker dat de betekenis of het waarom van 4 en 5 mei niet worden vergeten. Historisch besef van (de gevolgen van) de Tweede Wereldoorlog en het leren uit het verleden nemen bij aankomend vakdocenten een minder belangrijke plaats in dan bij aankomend docenten basisonderwijs. Wel zien zij vaker de vele media-aandacht die er rond 4 en 5 mei is, als reden om extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog te besteden. In grote lijnen leggen aankomend docenten basisonderwijs meer het accent op het verleden om extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog te besteden, terwijl aankomend vakdocenten zich wat meer op de actualiteit richten.

Aan de studenten die *niet* van plan zijn om als docent extra aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog, is gevraagd *waarom* zij dit niet van plan zijn. Onder aankomend docenten basisonderwijs blijkt dat deze bereidheid er op zich wel is, maar dat zij hun leerlingen daar nog te jong voor vinden. Daarnaast wordt op het praktische feit gewezen dat de meeste leerlingen vakantie hebben op 4 en 5 mei. Onder aankomend vakdocenten geeft men voornamelijk als reden dat de Tweede Wereldoorlog al is behandeld, of dat extra aandacht hiervoor niet in het lesrooster past. Daarnaast willen deze studenten niet alleen op 4 en 5 mei stilstaan bij de Tweede Wereldoorlog, maar ook op andere momenten in het schooljaar, of op 4 en 5 mei niet alle aandacht op de Tweede Wereldoorlog richten, maar ook op oorlogen die momenteel bezig zijn. Overigens zijn er maar weinig studenten die aangeven geen extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog te willen besteden rond 4 en 5 mei.

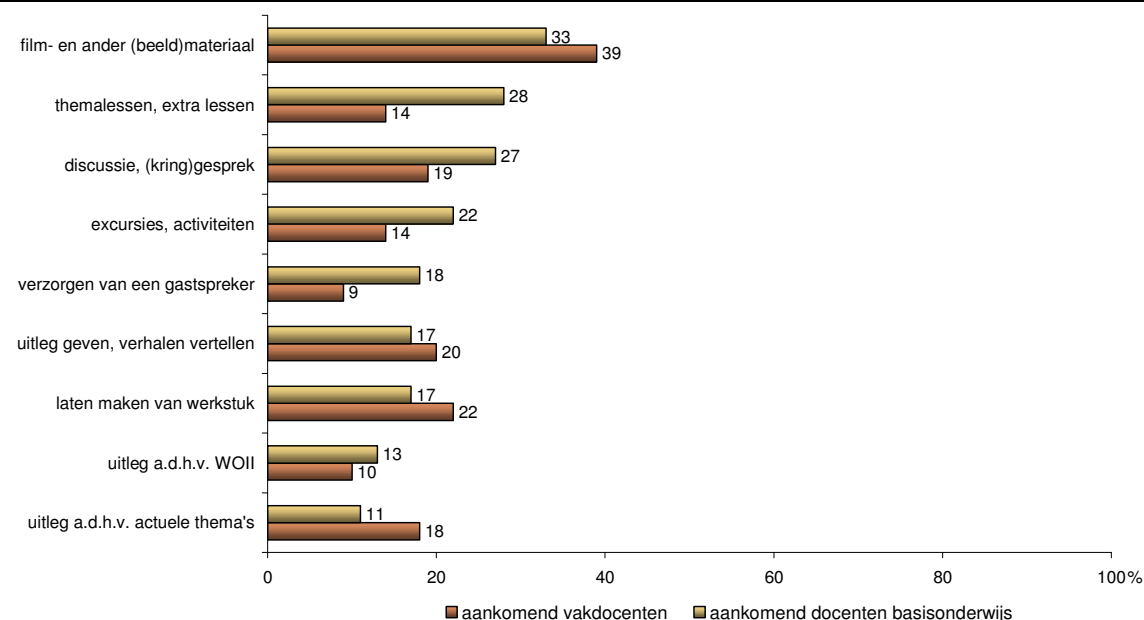
7.3 Hoe aandacht besteden aan de Tweede Wereldoorlog?

Naast de redenen voor extra aandacht voor de Tweede Wereldoorlog rond 4 en 5 mei is gevraagd op welke wijze zij extra aandacht hieraan zouden besteden. Hierbij geldt uiteraard dat de wijze waarop men aandacht aan de Tweede Wereldoorlog besteedt, moet zijn afgestemd op de leeftijd en het niveau van de leerlingen. Een derde van de aankomend docenten basisonderwijs noemt in de eerste plaats het gebruik van film of ander (beeld)materiaal. Specifiek worden de verfilming van 'Het Achterhuis' van Anne Frank of de mini-serie 'Band of Brothers' genoemd. Naast film- en beeldmateriaal worden ook originele voorwerpen uit de oorlog genoemd. Naast het gebruik van film of ander (beeld)materiaal zou de extra aandacht voor de Tweede Wereldoorlog volgens 28 procent van de aankomend docenten basisonderwijs vorm moeten krijgen door extra lessen of themalessen hieraan te besteden. Een ongeveer even zo groot aantal noemt discussie met de leerlingen of een kringgesprek, met de achterliggende gedachte dat de leerlingen actief meedenken.

Ruim een vijfde van de aankomend docenten basisonderwijs denkt aan excursies en andere activiteiten. Bij excursies worden het Anne Frank huis en kamp Westerbork het meest genoemd. Naast dergelijke musea wordt het bezoek aan begraafplaatsen of het bijwonen van een kranstegging genoemd. Sommige aankomend docenten basisonderwijs opperen het idee

om met de klas of school een oorlogsmonument in de nabije omgeving te adopteren en daar op dodenherdenking een krans te leggen. Het verzorgen van een gastspreker wordt door minder dan een vijfde van de hen genoemd, waarbij men dan denkt aan personen die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt of militairen die in het recente verleden hebben meegewerkt aan een vredesoperatie.

33 | Wijze waarop men extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog besteedt

Andere manieren die door aankomend docenten basisonderwijs worden genoemd, zijn het geven van uitleg over de Tweede Wereldoorlog of – bij de jongere scholieren – het vertellen of voorlezen van verhalen over de Tweede Wereldoorlog. Ook wordt het laten maken van een werkstuk of opdracht over het onderwerp genoemd, waarbij de aankomend docenten het belangrijk vinden dat de scholieren zelf op onderzoek uitgaan. Daarnaast geeft meer dan een op de tien aankomend docenten basisonderwijs aan dat extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog kan worden besteed door meer over de oorlog zelf te vertellen of uitleg hierover te geven aan de hand van actuele thema's met betrekking tot oorlog, vrede, veiligheid en vrijheid.

Net als de aankomend docenten basisonderwijs noemen ook aankomend vakdocenten in de eerste plaats het gebruik van film of ander (beeld)materiaal: vier op de tien aankomend vakdocenten willen in de toekomst op deze wijze extra aandacht besteden aan de Tweede Wereldoorlog rond 4 en 5 mei. Ruim een vijfde denkt aan het laten maken van een werkstuk of opdracht en een ongeveer even zo groot aantal wil extra aandacht aan de Tweede Wereldoorlog besteden door uitleg of het vertellen van verhalen over de Tweede Wereldoorlog.

Vergeleken met aankomend docenten basisonderwijs zijn de aankomend vakdocenten eerder geneigd om uitleg te geven aan de hand van actuele thema's met betrekking tot oorlog, vrede, veiligheid en vrijheid. Extra (thema)lessen, excursies en activiteiten, het verzorgen van een gastspreker of het voeren van discussies of kringgesprekken worden door aankomend vakdocenten aanzienlijk minder vaak genoemd dan door aankomend docenten basisonderwijs.

Het feit kan meespelen dat zij worden opgeleid tot docent in het basisonderwijs en aankomend vakdocenten worden opgeleid tot docent in het voortgezet onderwijs, waar men op een andere manier lesgeeft.